

BBF00021

สังฆธรรมปาสาณีย์

(บาลี-ไทย)

ภาค ๘

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ

(PĀLI-THAI)

PART VIII

ฉบับปฐมฤกษ์พิมพ์โดยภาคฯ

ปีที่ระลึกถึงมหาลาภของคณะ ๒๐๐ ปี

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

ตีพิมพ์โดย สภามหาวิทยาลัย

สงฆ์ธรรมะศึกษาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โครงการปฏิรูปธรรมและจริยธรรมของคณะสงฆ์เถรวาท

ชำระและแปลพระไตรปิฎกทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8295-38-9

สังฆธรรมปาสาณีย์

(บาลี-ไทย)

ภาค ๘

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ

(PĀLI-THAI)

PART VIII

ฉบับปฐมฤกษ์

ปีที่ระลึกถึงมหามงคลครบ ๒๐๐ ปี

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

ตีพิมพ์โดย

สํานักพิมพ์ธรรมสาร

โครงการปริวรรตบาลีและอักษรโบราณ
ชำระและแปลพระไตรปิฎกทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8295-38-9

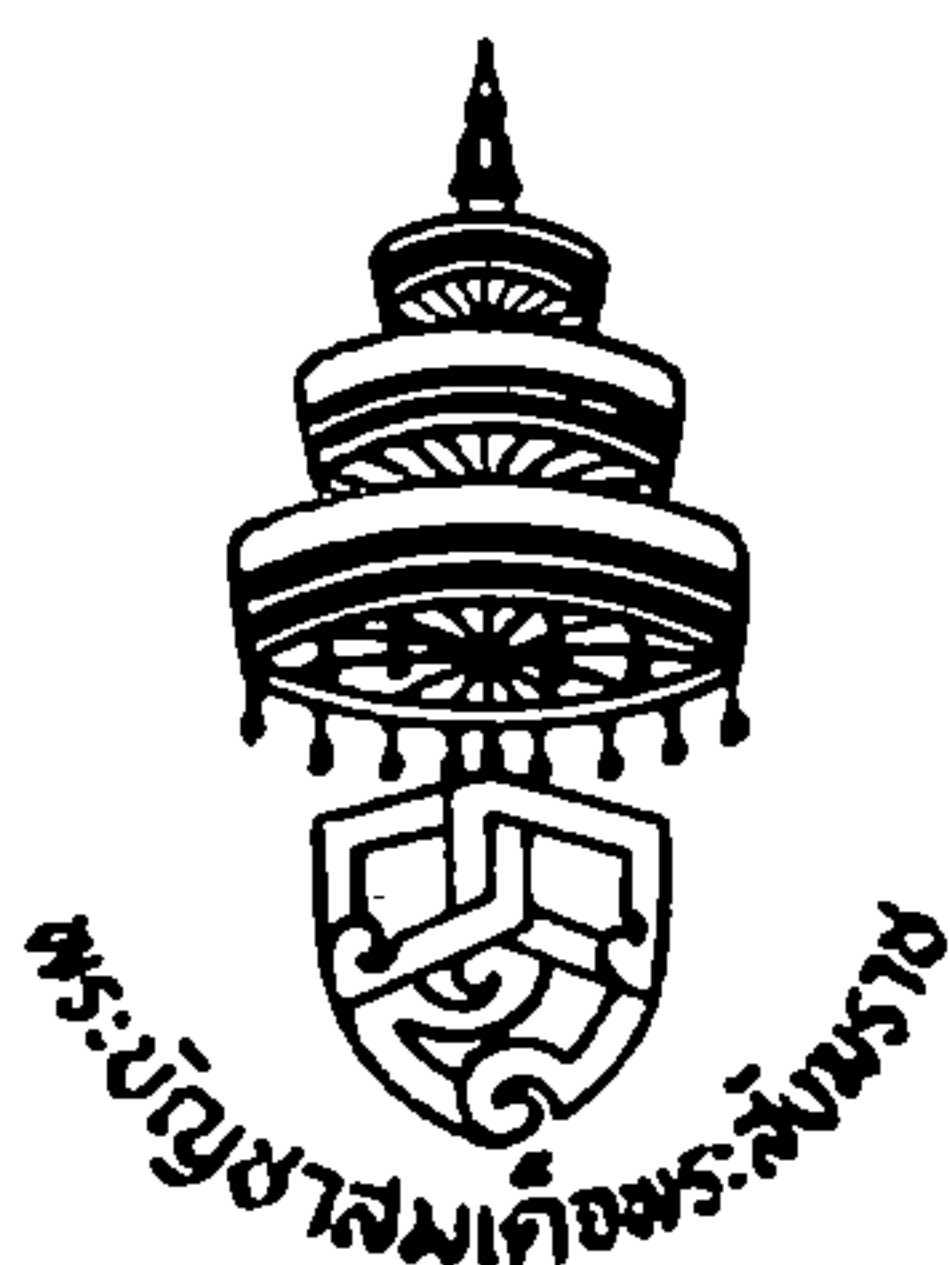
พระบรมราชาโองา

“ฉันขออุโมทนา ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสับสนุนนางนริยเปอรซึ่งดีดี ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำบาลีมาเป็นคำไทยนั้น ถึงจะรัง
ให้ของหนัก อย่าให้ชั้ตแย้งกันดีเป็นอันขาด เพราะ
ถ้าชั้ตแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความขงยากแก่
นักศึกษาคือไปภายหลังๆ ที่ใ้สงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้เข้มแข็ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโองาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ปัจจุบัน พระราชทานแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
ญาณโกดมมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระ-
พุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้านมเกล้า ฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็น
ภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

กระทรวงศึกษาธิการ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐมกษัตริย์
แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ และประดิษ-
ฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่งเป็นวันสำคัญ
แห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็น
อภิหลักขัตติกาลพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างอนุสรณ์วัตถุร่วมในมหกรรมครั้ง
นี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกขุได้สนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์
ทางพระพุทธศาสนา เป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของ
พระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ

(๘)

ที่จะเป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็นสมควรประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกิยะ" อันเป็นพระบรมราชาฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควร ประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกิยะ เป็นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)	ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์
๒. พระวิสุทธาธิบดี (จิตวีโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๓. พระพุทธพจนวราภรณ์ (จินตาทโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๔. พลตำรวจเอกประเสริฐ รุจิรวงศ์
(ถึงแก่อนิจกรรม)	ประธานกรรมการฝ่ายฆราวาส
๕. พลเรือเอก ม.จ.กาฬวรรณดิศ ดิศกุล ร.น.
(สิ้นชีพิตักษัย)	รองประธานกรรมการ
๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	รองประธานกรรมการ
๗. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๘. นายประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๙. พลเรือเอกอนันต์ เนตรโรจน์ ร.น.	กรรมการ
๑๐. พลเรือเอกอภัย สีสกลิน ร.น.	กรรมการ

๑๑. นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี	กรรมการ
๑๒. ท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร	กรรมการ
๑๓. คุณหญิงอรุณ กิตติยากร	กรรมการ
๑๔. พลตรีสุธน สัตตบุศย์	กรรมการ
๑๕. นายระวี ภาวิไล	กรรมการ
๑๖. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑๗. อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑๘. นายวิสุทธ์ บุษยกุล	กรรมการ
๑๙. นายพิพัฒน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๐. นางศรีกาญจน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๑. คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	กรรมการ
๒๒. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์	กรรมการ
๒๓. นางจวง นิตินาถประสม	กรรมการ
๒๔. นางประไพ อมาตยกุล	กรรมการ
๒๕. นางสมจิตต์ สิทธิไชย	กรรมการ
๒๖. นางเครือทิพย์ ธรรมมงคล (ถึงแก่กรรม)	กรรมการ
๒๗. นางชนันต์ ปิยะอุย	กรรมการ
๒๘. นางประภา จัยวัฒน์	กรรมการ
๒๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์	กรรมการ
๓๐. นางยุพนา ธรรมโกวิท	กรรมการ

(๑๐)

๓๑. นางอุษา จารุกุล

กรรมการ

๓๒. นายมณีพันธ์ จารุกุล

กรรมการและเลขานุการ

๓๓. นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ขอแจ้งถึงความเจริญ งามงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของ สมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

๑.

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิพิภโลกุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการในพระบัญชาเป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

พระบัญชาสมเด็จพระสันพระราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ได้ทรงสถาปนากรมเทพมหานครมาจนถึงบัดนี้ จะครบฉลองร้อยปีในพุทธศักราช ๒๕๒๕
ควรที่ทางฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อพุทธศาสนิกชนร่วม
มทกกรรมครั้งนี้ด้วย มูลนิธิภูมิพลศึกษา จึงสนองพระดำริ

เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทและเอกชนได้มีส่วนร่วมสร้างพระคัมภีร์ทางพระ
พุทธศาสนา โดยการเสนอแนะของมูลนิธิภูมิพลศึกษา จึงทรงตั้ง

คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร

เป็นประธานกรรมการหาทุนสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลศึกษา

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลรักษาให้เจริญ งามงาม ไพบูลย์
ไพชรรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนิത്യนิรันดร เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

จ. จีรศักดิ์

(ประเสริฐ จีรศักดิ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลศึกษา

ผู้รับสนองพระบัญชา

สมควรประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ" อันเป็นพระบรมราชฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควรประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ปฏิบัติงานจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุเป็นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุ

๑. นายมณีพันธุ์ จารุกุล	ผู้อำนวยการ
๒. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๓. นางอุษา จารุกุล	หัวหน้าฝ่ายธุรการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๙	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๙ (ถึงแก่กรรม)	
๓. นายทินกร ทองแก้ว ป.ธ. ๙ (ถึงแก่กรรม)	
๔. พันเอกพร้อม โพธิศิริ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๕. นายสุรสี กัญจนพูน ป.ธ. ๙ (ถึงแก่กรรม)	
๖. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๙ (ถึงแก่กรรม)	
๗. นายมยุนต์ จอดพิมาย ป.ธ. ๘	
๘. พระมหาประสิทธิ์ ชินวโส ป.ธ. ๘	

๙. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๙
๑๐. นายจรัญ เลือกวัง ป.ธ.๘
๑๑. นางสาวศิริรัตน์ กลัดจาย บ.ศ.๘
๑๒. นายเยื้อน เพ็ญสวัสดิ์ ป.ธ. ๑
๑๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ.๑, พ.ม.
๑๔. นายสันติ ฤทธิเดช ป.ธ.๑, ศษ.บ.
๑๕. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ.๖, พ.กศ.
๑๖. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ธ. ๖
๑๗. นายประภาค พุฒินิยม ป.ธ. ๖
๑๘. นายจีรวัฒน์ ควรคำ ป.ธ. ๖
๑๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)
๒๐. นายลัดดง ณะวัตต์ ป.ธ. ๔, ศศ.บ. (ภาษาไทย)
๒๑. รอยตรีทวี จันทอง นักปริวรรตอักษร
๒๒. อุบาสิกาพรม เกิดเกษม นักปริวรรตอักษร
๒๓. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์ นักปริวรรตอักษร
๒๔. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ นักปริวรรตอักษร
๒๕. อุบาสิกาบุญส่ง พยัคฆเรื่อง นักปริวรรตอักษร
๒๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์ นักปริวรรตอักษร
๒๗. อุบาสิกากัลยา ไยสำลี นักปริวรรตอักษร
๒๘. อุบาสิกาสกาวัฒน์ หอมขจร นักปริวรรตอักษร
๒๙. อุบาสิกาสุภาพ กาญจนवास นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. อุบัติกาแนบ มหานีรานนท์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นายทองย้อย แสงสินชัย ป.ธ. ๘
๓. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ. ๘ มหาบัณฑิต
๔. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ. ๘
๕. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์
๖. นายสุรจิต สงสกุล ป.ธ. ๘ คุษฎ์บัณฑิต
๗. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ. ๘
๘. นายวินัย ตะเภาพงษ์ ป.ธ. ๘ คุษฎ์บัณฑิต
๙. นายสารี อินสอน ป.ธ. ๘

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางสาววิภา เพ็ชรสามพราน
๒. นางสาวชลอ สว่างช่วง
๓. นางพิกุล บำรุงผล
๔. นางสาวพวงเงิน อุษชิน
๕. นายเกษมวงศ์ บุรณศิริ
๖. นางสาวถาวร ทองมี
๗. นางสาวเตือนใจ พรหมศรีวัฒนา
๘. นางสาวปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๙. นางสาวรัชดา จันทราทิพย์

(๑๖)

๑๐. นางสาวมยุรี พาทา
๑๑. นางสาวศรีประภา สุริยผล
๑๒. นางสาวอุบล แก้วจรัส
๑๓. นางชัชสวาสดี นิเกตน้อย
๑๔. นางทิพย์วดี ภูทอง
๑๕. นายประนม พลคงนอก

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

๑.

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิพิภพโลกขุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำราทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๘)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๓๒

First published : 1989

ISBN 974-8295-38-9

สงวนลิขสิทธิ์
ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลก ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ไคทรงเทศนาโปรด
เวไนยสัตว์ให้ไคบรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ที่ทรง
แสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์
เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติ**
สังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญ
มาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบไค **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ
พระปฏิเวธสังฆธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว
พระปฏิบัติสังฆธรรม และพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติ
สังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว
พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ไคยกเอาคำสั่งสอนอันเป็น
พระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระ-
พุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก ไคจัดหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ไคแก่
พระวินัยปิฎก **พระสุตตันตปิฎก** และ **พระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระ-
ไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติไคถูกต้องตรง
ตามพระพุทธวจนะ ไคมีการศึกษาเล่าเรียนในคานพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้ง
พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า
คันถธุระ คู่กับ วิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่ง

พระปฏิบัติสังฆกรรม การศึกษานี้ย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้ง
 มติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธานุญาตเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมาย
 ที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิกกถาจารย์ในครั้งแรก
 มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึก
 คำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า
อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก
 เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอน
 และบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหพันธ์เป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับ
 พระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจ
 เข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กุลบุตรจำต้องศึกษาภาษาสิงหพันธ์ก่อน ซึ่งเป็นการยาก
 ลำบากแก่กุลบุตรผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอรรถกถาธิบายพระพุทธวจนะจึงไม่
 แพรหลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก็ารอัยปีเศษ
 พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆษา พระพุทธทัตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้
 แปลอรรถกถาภาษาสิงหพันธ์เป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตอภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุท-
 ศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์แก่อุภโยคไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
 พระพุทธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า **ฎีกา** มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า **มูลฎีกา**
 และคำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า **อนุฎีกา** แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็น
 เจื่อนแงข้อขอดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า **คณฐูปัท** อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมี
 คู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมาย
 ของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า **อัครโชนา**

คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้อีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็น สายตรงบ้าง เป็นปกรณพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมคค์หรือ อภิธรรมัตถสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญจุสา แก่คัมภีร์พระวิสุทธิมคค์ และคัมภีร์ชื่ออภิธรรมัตถ- ฎีกาวิณี แก่ปกรณอภิธรรมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็น ภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษา บาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารูความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้ององแท้ ถ้า ขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาไรรู ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททาวีเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุกติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับ คัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา ปกรณพิเศษ และสัททาวีเสส เหล่านี้เป็นต้น และไวยากรณ์อักษรรวมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียน อักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำ ไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระ-
ราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถระ ๓๐ รูป รับการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึก
พระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแพร่
ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศ
พระราชกฤษฎีกานินหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจาก
อักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรง
มีพระศรัทธาประสาธะโดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้
เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำ
พระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยโดยหยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้
ให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่
หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำยาของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ
พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระ
และแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา
ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖
และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา
ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับ
การชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการ
ปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลภิกขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ตั้งได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ **พระคัมภีร์สังฆธรรมปาสาณี ภาค ๘** พากย์คู่ภาษาบาลี-ไทย นี้ **ผู้ไม่ประสงค์ออกนามและครอบครัว** มีจิตศรัทธาในพระบรมพุทธศาสนา ได้บริจาทรัพย์สร้างถวายเป็นพุทธบูชา

มูลนิธิภูมิพลภิกขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขออำนาจแห่งมหากุศลได้โปรดบันดาลให้ **ผู้ไม่ประสงค์ออกนามและครอบครัว** ประสบความสุขความเจริญตลอดไป เทอญ

มูลนิธิภูมิพลภิกขุ

เพื่อการคนควาทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ขำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยนั้น มูลนิธิภูมิพลโลกขุไคมีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อัญฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณ์พิเศษ และสัททาวีเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ใหม่เป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักษรและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างใฝ่ใถ้เป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้า

เดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพากย์ ซ้ายขวา เป็นสองภาษาบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์ เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ใดเรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี ภาค ๘ ฉบับพากย์คู่ ภาษาบาลี-ไทย ครั้งนี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระเพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ใดที่พิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลวปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ไตคัมภีร์พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั่วกันเทอญ.

(นายมนตรีพันธุ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ

แนะนำ
พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี
อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์

คำว่า **สังฆธรรมปกาสินี** หรือในภาษาบาลีเรียกว่า **สทฺธมฺมป-**
ปกาสินี เป็นชื่ออรรถกถาของพระคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์ สำหรับพระคัมภีร์
ปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์นั้น ข้าพเจ้าได้เขียนคำแนะนำไว้แล้วในคัมภีร์ชุด ฉบับภูมิพโลภิกขุ
ว่า ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร อัครสาวก ได้บรรยายไว้เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรง
พระชนมอยู่ และพระธรรมสังคีติกาจารย์ได้ยกขึ้นสู่การสังคายนา นับเนื่องอยู่ในพระ-
สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ลำดับที่ ๑๒ จัดเข้าเป็นเล่มที่ ๓๑ ในพระไตรปิฎกฉบับ
สยามรัฐ ซึ่งมูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้นำมาชำระและพิมพ์เป็นปกรณ์ไว้ แบ่งเป็น ๒ ภาค

ความหมายของคำว่าสังฆธรรมปกาสินี

เมื่อพิจารณาถึงความของคำที่ท่านได้ตั้งชื่อเฉพาะไว้ แยกออกได้เป็น
๒ คำ คือ **สังฆธรรม** คำหนึ่ง **ปกาสินี** อีกคำหนึ่ง **สังฆธรรม** ในภาษาบาลีว่า
สทฺธมฺม ยังแยกออกเป็น **ส** คำหนึ่ง กับ **ธมฺม** คำหนึ่ง

ส คำหน้า ย่อมาจาก **สนฺต** คำว่า **สนฺต** แปลว่า ผู้สงบ ก็ได้
แปลว่า มีอยู่ ก็ได้ แปลว่า อันบุคคลสรรเสริญ ยกย่อง ก็ได้ ส่วน **ธมฺม** คำหลัง

แปลว่า สภาวะ คำสอน ธรรมชาติ รวมกันเข้าเป็น สัทธมม ในภาษาไทยใช้ว่า **สังคธรรม** จึงมีความหมายได้เป็น ๓ นัย คือ

๑. ธรรมของท่านผู้สงบคือสัตบุรุษ ไท่แก่ พระอริยบุคคล มีพระพุทธเจ้า และพระสาวก เป็นต้น

๒. ธรรมที่มีอยู่จริง ปราภฏอยู่จริง ไม่ใช่ธรรมที่ไม่มีอยู่จริง (โดยปรมาตถ์) อย่างอาตมณัที่พวกเดียรถียกำหนดไว้

๓. ธรรมที่ไ้รับยกย่อง สรรเสริญ เพราะประกอบด้วยคุณ มีธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว เป็นต้น ไม่ใช่ธรรมที่ถูกตำหนิโดยประการเดียว เหมือนอย่างธรรมของพวกลัทธินอกพระศาสนา

คำว่า **ปกาสินี** นั้น แปลว่า ประกาศ ให้แจ่มแจ้ง ใหญ่ชัด

รวม สัทธมม กับ ปกาสินี เป็น สัทธมมูปกาสินี หรือ สังคธรรมูปกาสินี เป็นชื่ออรรถกถาของพระคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ามรรค ซึ่งมีความหมายว่า เป็นอรรถกถา ที่ประกาศพระสังคธรรมให้แจ่มแจ้ง ใหญ่ชัด เป็นคำอธิบายขยายความของพระคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ามรรคให้แจ่มแจ้งชัดเจนนั่นเอง

ประวัติการรจนาคัมภีร์

ท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้ คือ พระมหานามเถระ เป็นชาวลังกา สำนักมหาวิหาร สำนักเดียวกับพระพุทธโฆษาจารย์นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาผู้มีชื่อเสียง

(๒๘)

ท่านใดกล่าวไว้ในตอนท้ายแห่งพระคัมภีร์นี้ว่า ท่านอุตรมณีสือบาสก ได้สร้างบริเวณ
คือเสนาสนะขึ้นไว้ในสำนักมหาวิหาร ท่านใดพำนักอยู่ในอุตรมณีสือบาสกนี้ และได้
แต่งอรรถกถาสัทธรรมปกาสินีสำเร็จในปีที่ ๓ หลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้า
โมคคัลลานะกษัตริย์ลังกาทวีป ได้ตรวจสอบดูรายพระนามกษัตริย์ของลังกา มีพระเจ้า
โมคคัลลานะชื่อเดียวกันในกรุงอนูราธบุรี ๒ พระองค์ องค์ที่ ๑ สิ้นพระชนม์ พ.ศ.
๑๐๓๘ องค์ที่ ๒ สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๑๐๘๐ ไม่ทราบว่าจะองค์ใดแน่ ถ้าเป็นองค์ที่ ๑
ก็เป็นในปี พ.ศ. ๑๐๔๑ ถ้าเป็นองค์ที่ ๒ ก็เป็นในปี พ.ศ. ๑๐๘๓ จึงควรสันนิษฐาน
รวม ๆ ไปว่า พระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีนี้อุบัติเป็นวรรณกรรมขึ้นมา ในพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๑ คือประมาณ ๑,๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว เป็นการแต่งขึ้นภายหลังพระคัมภีร์วิสุทธิ-
มรรค ซึ่งอยู่ในรัชกาลพระเจ้ามahanam กษัตริย์แห่งลังกา เมื่อประมาณ พ.ศ. ๙๕๓
นับว่าพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีนี้มีอายุมากพอสมควร

ในคัมภีร์จุฬาคันถวงศ์ยังได้กล่าวไว้ว่า พระคัมภีร์อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค
นี้ พระมหานามเถระแต่งโดยได้รับอาราธนาจากอุบาสกชื่อมหานาม ชื่อเดียวกับท่าน
ผู้แต่งควย

เนื้อหาของพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินี

ท่านผู้แต่งได้กล่าวไว้ในคำเริ่มและลงท้ายพระคัมภีร์ว่า ได้พรรณนาความ
แห่งพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีไปตามลำดับ เดินตามสูตรและขอยุติ ทิ้งลัทธิของตน

และไม่เกาะเกี่ยวกับลัทธิอื่น รวบรวมข้อเสนอแนะและนัยอรรถกถาเดิม มาเรียบเรียง
อรรถกถาสัทธรรมปกาสนี ความทั้งนี้แสดงว่า ท่านมิได้แต่งขึ้นโดยอัตโนมัติ หาก
ได้อาศัยอรรถกถาเดิม เข้าใจว่าคงจะเป็นอรรถกถาสัทธรรมปกาสนีที่แต่งขึ้นเป็นคัมภีร์ใหม่

เนื้อเรื่องเริ่มต้นด้วยคัมภีร์มกกา คือคำเริ่มพระคัมภีร์ ท่านได้พรรณนา
ความในปฏิสัมพันธ์มรรคปการณ ไว้อย่างละเอียด ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ
๑. มหาวรรค หมวดขนาดใหญ่ ๒. มัชฌิมวรรค หมวดขนาดกลาง หรือเรียกว่า
ยุกนัททวรรค และ ๓. จุลวรรค หมวดขนาดเล็ก หรือเรียกว่าปัญญาวรรค และได้
มีคำลงท้ายที่เรียกว่า นิคมกกา ไว้อย่างสมบูรณ์

สัทธรรมปกาสนีฉบับอักษรไทย

ได้มีการพิมพ์พระคัมภีร์สัทธรรมปกาสนีเป็นอักษรไทย โดยได้ปริวรรตจาก
อักษรขอมมาแล้ว แต่ครั้งรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็น
ผู้พิมพ์ ท่านผู้ชำระครั้งนั้น คือ พระพิมลธรรม (นาค สุนนาคเถระ) วัดอรุณราช-
วราราม ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพสุธี อัญวัดสุทัศน์เทพวราราม

เหตุที่พิมพ์นั้น เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ทรงมีพระราชศรัทธาจะ
ยกย่องพระพุทธานุศาสนาดานพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นมูลแห่งการปฏิบัติได้ถูกต้อง มี
พระราชปรารภว่า พระมหากษัตริย์ราชเจ้าแผ่นดินสยามแต่ครั้งก่อน ทรงเป็น

(๓๐)

พุทธศาสนูปถัมภก ไททรงรับพระราชภาระอุปการะพระปริยัติสังฆธรรม เช่น รัชกาลที่ ๑ โปรดให้ชำระปกรณ์ที่หาได้ในเวลานั้น แล้วโปรดให้จารไว้ ซึ่งเป็นต้นฉบับของปกรณ์ที่สร้างขึ้นในภายหลัง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ชำระปกรณ์เหล่านั้น ซึ่งเป็นชั้นพระบาลีคือพระไตรปิฎก แล้วโปรดให้ตีพิมพ์ไว้ ตั้งแต่นั้นมาการศึกษาพระปริยัติสังฆธรรมก็กระทำโดยง่าย พระมหากษัตริย์ราชทรงมีพระบรมราชานุเคราะห์สืบต่อกันตลอดมา

ประจวบกับขณะนั้น สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชชนนี ไทเสด็จสวรรคต (ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๖ สวรรคต พ.ศ. ๒๔๖๒) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะทรงบำเพ็ญทักษิณานุประทานถวายแด่สมเด็จพระราชชนนี ทรงมีพระราชปราโรหจะทรงพิมพ์ปกรณ์ขึ้นอรรถกถา จึงได้ถวายให้เป็นภาระธุระของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น พร้อมถวายพระเถรานุเถระ ไทช่วยกันชำระปกรณ์ขึ้นอรรถกถาเหล่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นพนักงานจัดพิมพ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุทิศพระราชปัดท้านมัยกุศลอันเกิดแต่การสร้างพระคัมภีร์เพื่ออุปการะพระปริยัติธรรมถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชชนนี และทรงอุทิศพระราชกุศลให้แก่เทพยดา และมนุษย์เหล่าอันถวาย ขอความตั้งกลาวนี้ ไทประกาศเป็นภาษาบาลีไว้ ณ วันที่ ๒๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓ ข้าพเจ้าไทเก็บความมากล่าว ณ ที่นี้

การพิมพ์พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินีได้มีขึ้นในครั้งนั้น เป็นหนังสือบาลีอักษร

ไทยจำนวน ๔๖๐ หน้าพิมพ์ แต่ไม่ตลอดทั้งคัมภีร์ เป็นหนังสือเพียงครึ่งคัมภีร์ คือเริ่มแต่
คันถารัมภกถา ไปจบแค่อินทริยปโรปริยัตตญาณิทเทศวัฒณาเท่านั้น

สัทธรรมปกาสินีฉบับภูมิพโลภิกขุ

เนื่องจาก นายมณีพันธุ์ จารุกุล อุปนายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธ-
ศาสนา ขอให้ข้าพเจ้าช่วยแปลพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย
เป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ เพื่อเป็นแนวทางศึกษาวิจัยพระคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์
ปกรณ์ ซึ่งเป็นหลักการศึกษาศรีธรรมแต่ครั้งพุทธกาล ข้าพเจ้าได้แปลสัทธรรม-
ปกาสินีภาษาบาลีฉบับอักษรไทยที่มีอยู่แล้วนั้น และได้ตรวจสอบกับฉบับฉัฐสังคีติ และ
ฉบับอักษรโรมันที่มีอยู่ เมื่อแปลจบฉบับอักษรไทยได้ครึ่งหนึ่งแล้ว ตอนหลังไม่มีอักษร
ไทย ได้อาศัยฉบับอักษรพม่าและอักษรโรมัน แปลต่อไปจนจบ ได้พบว่าพระคัมภีร์นี้เป็น
คัมภีร์สำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนา คัมภีร์หนึ่ง แต่ยังไม่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้นเห็นสมควร
ปรีวรรตมาเป็นอักษรไทยเสียใ้บริบูรณ์ ได้ตรวจฉบับอักษรขอมที่วัดบวรนิเวศวิหาร
และที่หอสมุดแห่งชาติแล้ว หาต้นฉบับอักษรขอมไม่ได้ ซึ่งหมายความว่าฉบับอักษรขอม
ขาดอยู่ เห็นจะเป็นด้วยเหตุที่ขาดต้นฉบับนี้เอง ดังนั้น ท่านผู้ชำระในครั้งนั้นจึงได้
ทำค้างไว้ครึ่งเดียวในตอนต้น มุลนิธิภูมิพโลภิกขุ เห็นสมควรบูรณะให้เต็มบริบูรณ์
รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา กรรมการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ มีศรัทธาปรีวรรต
จากอักษรโรมันเป็นอักษรไทยในตอนหลังจนจบบริบูรณ์

(๓๒)

เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พลตำรวจเอก ประเสริฐ รุจิรวงศ์ ประธานกรรมการมูลนิธิพิภพโลกิยะ นำคณะกรรมการเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนมูลนิธิพิภพโลกิยะ และได้นำต้นฉบับพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีอักษรไทยที่ได้ปริวรรตแล้วนั้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระราชวโรกาสที่ระลึกงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก และทรงเจิมเพื่อเป็นสิริมงคลในการที่จะดำเนินงานตามโครงการต่อไป ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ และเป็นนิมิตหมายแห่งการประกาศพระสัทธรรมสืบต่อไปไม่ขาดสาย เป็นการสืบต่องานที่ยังค้างอยู่แต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้สำเร็จลุล่วงไป

การชำระพระคัมภีร์ สัทธรรมปกาสินี ภาษาบาลีนั้น มีความจำเป็นต้องชำระมาตั้งแต่เล่มต้น เพื่อจัดวรรคตอนให้เป็นระบบเดียวกัน มูลนิธิฯ ได้มอบภาระให้นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ.๘ (ถึงแก่กรรมแล้ว) ซึ่งเป็นผู้อำนวยการของมูลนิธิฯ เป็นผู้ชำระจนจบบริบูรณ์ โดยอาศัยฉบับฉันทสิริสังคีติ และฉบับอักษรโรมันเป็นคู่มือในการชำระตลอดไป มูลนิธิฯ ได้จัดพิมพ์พจนานุกรมบาลีแล้ว ตลอดพระคัมภีร์รวมเป็น ๔ ภาค

ส่วนคำแปลเป็นภาษาไทยนั้น มูลนิธิฯ ได้จัดแปลเป็นภาษาไทยขึ้น เพื่อประโยชน์แก่สาธุชนผู้ใฝ่ธรรมจะไดทราบข้อความและนำไปใช้ปฏิบัติธรรมได้ และได้ตั้งคณะกรรมการตรวจคำแปลนั้นอีกชั้นหนึ่ง

เพื่อให้การดำเนินงานสร้างพระคัมภีร์ของมูลนิธิฯ ได้สำเร็จตามปฏิญญาที่ตั้งไว้ โดยจัดให้มีพระคัมภีร์ที่เป็นพจนานุกรม คือภาษาบาลีด้านหนึ่ง และภาษาไทยอีกด้าน

หนึ่ง ในหน้าเดียวกัน

อนึ่ง ในการเขียนภาษาบาลีด้วยอักษรไทยนั้น อาจารย์บางท่านก็นิยมเขียนตัวอักษรตามภาษาบาลี บางท่านก็เขียนตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตฯ ถ้าหากจะขอให้เขียนอย่างเดียวกัน ก็เหลือวิสัยจะทำได้เพราะอาจว่าเคยมี และอีกทั้งราชบัณฑิตฯ ก็ยอมรับรอง ว่า ถูกต้องทั้ง ๒ อย่าง จึงได้ปล่อยไปตามอัธยาศัยตามถนัดของอาจารย์แต่ละท่าน

ทางมูลนิธิฯ ได้จัดทำพระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินีพากย์คุณ ๘ เล่มด้วยกัน คือ

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คุณ ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่คัมภีร์มกกาไปจนจบอภิญญาเขยยนิทเทสวัญญา คุณหญิงชนัดถ์ ปิยะอุย สร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายพุ่ม นางลูกจันทร์ ปิยะอุย ผู้เป็นบิดา-มารดา

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คุณ ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่ ปริญาเขยยนิทเทสวัญญา ไปจนจบสุตมยญาณนิทเทสวัญญา คุณหญิงอรุณ กิตติยากร สร้างเพื่อเป็นการคารวะรำลึกถึงพระคุณ คุณอุษา-คุณมณีพันธ์ จารุกุล

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คุณ ภาค ๓ เริ่มตั้งแต่ สีสมญาณนิทเทสวัญญา ไปจนจบจริยานานัตตญาณนิทเทสวัญญา คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์ และคณะ สร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธบูชา

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คุณ ภาค ๔ เริ่มตั้งแต่ ภูมินานัตตญาณนิทเทสวัญญา ไปจนจบอินทริยปโรปริยัตตญาณนิทเทสวัญญา คุณหญิงสมนึก เปรมวัณณะ

(๓๔)

และคณะ สร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธรูปชา

พระคัมภีร์สังคหกรรมปกาสนี พากย์คู่ ภาค ๕ เริ่มตั้งแต่ อาสนยานุสยญาณ-
นิตเทศวิวัฒนา ไปจนจบ ติฎฐีกถาวิวัฒนา คุณหญิงมาลี พ. สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

คุณหญิงสุภัทรา ลิงหลกะ

ม.ล. พวงรอย อภัยวงศ์

คุณศศิธร หิรัญบุรณะ

คุณพรทิพา พินิตกาญจนพันธ์

และคุณพรเพ็ญ คีรีเรืองชัย

สร้างเพื่อถวายพระราชกุศลแด่พระบรมราชวงศ์จักรี

พระคัมภีร์สังคหกรรมปกาสนี พากย์คู่ ภาค ๖ เริ่มตั้งแต่ อานาปานัสสติกา
ไปจนจบอินทริยกถาวิวัฒนา ครอบครั้ว "นาวาอากาศเอกอำนาจ-คุณสุภัทรา ทัพพะรังสี"
สร้างถวายเป็นพุทธรูปชาและอุทิศกุศลแด่บุพการี

พระคัมภีร์สังคหกรรมปกาสนี พากย์คู่ ภาค ๗ เริ่มตั้งแต่ วิโมกขกถา ไปจน
จบสุญญกถาวิวัฒนา พลเอกบุญชัย และคุณหญิงจรัสลักษณ์ บำรุงพงษ์ สร้างเพื่อให้พระ-
พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสถิตสถาพรอยู่คู่ประเทศไทย

พระคัมภีร์สังคหกรรมปกาสนี พากย์คู่ ภาค ๘ เริ่มตั้งแต่ ปัญญาวัคค์ ไปจน
จบนิคมกถา "ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม" สร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธรูปชา

เป็นอันว่าพระคัมภีร์สังคหกรรมปกาสนี พากย์คู่ ซึ่งยังไม่เคยมีมาเลยใน
ภาษาไทย ได้สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ ในฉบับภูมิพโลภิกขุ คราวนี้

(๓๔)

ขอเทพยดาอารักษ์และสาธุชน จงโปรดอนุโมทนางานสร้างพระกัมภีร์ ที่
สำเร็จลงทั้งนี้โดยทั่วกันเทอญ.

ส.ล. เพ็ชรไชย

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

(๓๖)

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกิยะ

นายมณีนันท์ จารุตุล

อุปนายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยะ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นางอุษา จารุตุล

นายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยะ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายธุรการ

นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิยะ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ

พระคัมภีร์สัทธรรมปกาสนี ฉบับภูมิพโลกฤษ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๙	ประธานกรรมการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๙	กรรมการ
๓. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๙	กรรมการและเลขานุการ
๔. รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา	ปริวรรตจากอักษรโรมัน
๕. นางสาววัฒนา สุภวัน ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๖. นางสาวนันทา วุฒิมานานนท์ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๗. นางสาวปรางทิพย์ แยมเพกา ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๘. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๙. นายอารมณ สุคใจ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๐. นางสาวเกษสุตา สุประติษฐ์ ป.กศ.สูง	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นายประยุทธ์ สาธรสุต ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. นายทองพล แสนบุญศรี ป.ธ. ๙	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๓. นายวิรัตน์ อุนนาทรวรางกูร ป.ธ. ๙	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๔. นายช่วงชัย เวียงสิงห์กอ ป.ธ. ๙, พม.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๕. นายอารมณ สุคใจ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๖. นางสาวปรางทิพย์ แยมเพกา ศศ.บ. (โบราณคดี)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๗. นายปัญญา สละทองตรง ป.ธ. ๙	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ

(๓๘)

๑๘. พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์ ป.ธ. ๗ (เขมร)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๙. นายหนูพันธ์ ขำหินตั้ง ป.ธ. ๖	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๒๐. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๑. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ. ๖, พ.กศ.	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๒. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ธ. ๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ. ๗, พม.	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๔. พระมหาประสิทธิ์ ชินวโส ป.ธ. ๘	ตรวจสำนวนขั้นสุดท้าย
๒๕. นายจรัญ เสือทอง ป.ธ. ๘	ควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๒๖. นางสาวชลอ สว่างช่วง	ดำเนินการจัดพิมพ์
-

พระคัมภีร์

สังฆธรรมปกาสินี อรรถกถาปฏีสัมภิตามรรค

บาลี-ไทย

ภาค ๘

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ AṬṬHAKATHĀ PAṬISAMBHIDĀMAGGA

Pāli - Thai

Part VIII

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๓๒

สารบัญ
ศัพท์กรณปะกาสินี อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค
(บาลี-ไทย)
ภาค ๘

เรื่อง	หน้า
๓. ปัญญาวรรค	
๑. พรรณนามหาปัญญาภคตา	๑
๑. พรรณนานิเทศแห่งปัญญา ๑๖ ประการ	๑๔
๒. พรรณนาปุคคลวิเสสนิเทศ	๗๐
๒. พรรณนาอิทธิภคตา	๗๔
พรรณนานิเทศแห่งฤทธิ์ ๑๐	๘๕
๓. พรรณนาอภิสมยภคตา	๒๐๗
๔. พรรณनावิวกภคตา	๒๑๙
พรรณนานิเทศแห่งองค์มรรค	๒๒๔
๕. พรรณนาจริยภคตา	๒๓๑
๖. พรรณนาปาฎิหาริยภคตา	๒๓๒

(๔๒)

๑. พระรณาสมสีสกถา	๒๔๓
๒. พระรณาสติปัฏฐานกถา	๒๔๔
๓. พระรณาวีปัสสนากถา	๒๕๓
๔. พระรณามาติกา กถา	๒๖๙
๕. พระรณามาติกา นิกมกถา	๒๘๐

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพลโลกิยะ

คำย่อ		คำเต็ม
วิ. มหาวิภงฺค.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค
วิ. ภิกฺขุณี.	วินยปิฎก	ภิกฺขุณีวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลภฺชชวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺค
ม. มุ.	มชฺฌิมนิกาย	มุลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
ส. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิตานวคฺค
ส. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
ส. สฬา.	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
ส. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
องฺ. เอกก.	องฺคฺตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
องฺ. ทก.	องฺคฺตฺตรนิกาย	ทกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม
อง. ติก.	องค์ตตฺตริณิกาย ติกนิปาต
อง. จตฺตก.	องค์ตตฺตริณิกาย จตฺตกนิปาต
อง. ปมฺจก.	องค์ตตฺตริณิกาย ปมฺจกนิปาต
อง. จก.	องค์ตตฺตริณิกาย จกนิปาต
อง. สตตก.	องค์ตตฺตริณิกาย สตตกนิปาต
อง. อฏฺจก.	องค์ตตฺตริณิกาย อฏฺจกนิปาต
อง. นวก.	องค์ตตฺตริณิกาย นวกนิปาต
อง. ทสก.	องค์ตตฺตริณิกาย ทสกนิปาต
อง. เอกาทสก.	องค์ตตฺตริณิกาย เอกาทสกนิปาต
ข. ขุ.	ขุทฺตกนิกาย ขุทฺตกปาจ
ข. ฐ.	ขุทฺตกนิกาย ฐมฺมปทคาถา
ข. อุ.	ขุทฺตกนิกาย อุทาน
ข. อิติ.	ขุทฺตกนิกาย อิติวุตฺตก
ข. สุ.	ขุทฺตกนิกาย สุตฺตนิปาต
ข. วิ.	ขุทฺตกนิกาย วิมานวตฺถุ
ข. เปต.	ขุทฺตกนิกาย เปตวตฺถุ
ข. เถร.	ขุทฺตกนิกาย เถรคาถา
ข. เถรี.	ขุทฺตกนิกาย เถรีคาถา
ข. ชา.	ขุทฺตกนิกาย ชาตก
ข. มหา.	ขุทฺตกนิกาย มหานิทฺเทศ
ข. จุฬ.	ขุทฺตกนิกาย จุฬนิทฺเทศ
ข. ป.	ขุทฺตกนิกาย ปฏฺิสมฺภิทามคฺค

คำย่อ	คำเต็ม	
ขุ. อ.	ขุทฺตกนิกาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุทฺตกนิกาย	พุทฺธวัส
ขุ. จรียา.	ขุทฺตกนิกาย	จรียาปิฎก
อภิ. ส.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภิ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตฺกถา
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคสฺสปลฺยตฺตติ
อภิ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺต
อภิ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภิ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจาน

วิธีใช้ เช่น วิ.มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
ส.	สีหฬไปตถก	(ฉบับสิงหฬ)
ม.	มรम्मไปตถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฐสงคฺติไปตถก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณณไปตถก	(ฉบับมอญ)
โป.	โปราณไปตถก	(ฉบับไบลานเก่า)
อ.	อิงคฺลิสไปตถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า อ.)
ก.	กตถจิปไปตถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
as used in this pāli text
of
THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ṛā ṛi ṛī , u , ū | e | o

CONSONANTS - 33

ก	ka	ข	kha	ง	ga	ฆ	gha	จ	ña
ฉ	ca	ฉ	cha	ช	ja	ฉ	jha	ฌ	ña
ฎ	ṭa	ฏ	ṭha	ด	ḍa	ฒ	ḍha	ณ	ṇa
ต	ta	ถ	tha	ด	ḍa	ธ	dha	น	na
ป	pa	ผ	pha	บ	ba	ภ	bha	ม	ma
ย	ya	ร	ra	ล	la	ว	va		
ส	sa	ห	ha	ฬ	ḷa	ฦ	ṃ		

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก	ka	ก	kā	กิ	ki	กิ	kī
ก	ku	ก	kū	เก	ke	โก	ko

พระคัมภีร์

สัทธรรมปกาสินี อรรถกถาปฎิสมภิหามรรค

บาลี - ไทย

ภาค ๘

สัทธรรมปกาสินี
อรรถกถาปฏิสัมภีทามรรค

ภาค ๘

๓. ปญญาเวค

๓. ปัญญาพรรค

๑. มหาปญญาภคาวถุณนา

๑. พรรณนามหาปัญญาภค

๑. อิทานิ วิเสสโต ปญญา
ปทฏจานภุตาย^๑ สุตถกถาย อนนตร
กถิตาย ปญญาภคาย อปุพพุตถานูถุณนา.
ตตถ อาทิตโต ตาว สตตสุ ออุปัสสนาสุ
เอเกกมุลกา สตต ปญญา ปุจจาปุพพุคม
กตวา นิตฺธิฏฺฐา, ปุน สตตานุปัสสนา-
มุลกา เอเกกุตฺตรมุลกา จ ติสฺโส ปญญา
ปุจฺฉิ อกตฺวา นิตฺธิฏฺฐา, เอวมาทิตโต
ทสปญญาปาริปุรี นิตฺธิฏฺฐา.

๑. บัณฑิตนี้ จักเป็นการพรรณนาความไป
ตามลำดับ ซึ่งอรรถที่ยังไม่เคยพรรณนาแห่ง
ปัญญาภคซึ่งท่านพระธรรมเสนาบดีได้กล่าว
ไว้ในลำดับแห่งสุตถกถาอันเป็นปทัฏฐานแห่ง
ปัญญาโดยพิเศษ. ในปัญญาภคานั้นในตอนต้น
ท่านแสดงไขปัญญา ๑ อย่าง ซึ่งมีอุปัสสนา
แต่ละอย่างๆ เป็นมูล ในบรรดาอุปัสสนา ๑
กระทำคำปุจจาไว้เป็นเบื้องต้นก่อน, ต่อไป
ท่านแสดงไขปัญญา ๓ ซึ่งมีอุปัสสนา ๑ เป็นมูล

^{๑-๑} ฉ. ปญญาปทฏจานภุตาย.

คุณนารี โอทกานนท์
อุทิศกุศลให้ นายโอบาส-นางเอม โอทกานนท์

และมีธรรมอันยิ่งขึ้นไปแต่ละอย่าง ๆ เป็นมูล
มิได้กระทำคำปุจฉาที่เดียว, ท่านแสดงไข
ความบริบูรณ์แห่งปัญญา ๑๐ แต่เบื้องต้น
อย่างนี้.

ตตถ อนิจจานุปัสสนา ตาว ยสุมา
อนิจจโต ทิฏฺฐเสสุ สงฺขารเสสุ "ยทนิจฺจ,
คํ ทุกฺขนฺ"ติ ทุกฺขโต จ "ยํ ทุกฺขํ,
ตทนต์ตา"ติ อนตฺตโต จ ชวติ, ตสุมา
สา ภาวิตา พหุลีกตา ชวณปณฺณ
ปริปุเรติ. สา หิ สกวิสเสสุ ชวตีติ
ชวณา, ชวณา จ สา ปณฺณา จาติ
ชวณปณฺณา. ทุกฺขานุปัสสนา สฺมาธินฺทริย-
นิสฺสิตตฺตา พลวตี หุตฺวา ปณฺธิ นินฺพิชฺชตฺติ
ปทา เลติ, ตสุมา นินฺพิเพธิกปณฺณ
ปริปุเรติ. สา หิ นินฺพิชฺชตฺตีติ นินฺพิเพธิกา,
นินฺพิเพธิกา จ สา ปณฺณา จาติ
นินฺพิเพธิกปณฺณา. อนตฺตทานุปัสสนา
สุญฺญตาทสฺสเนน วุทฺธิปฺปตฺติยา มหตฺตป-
ปตฺตตฺตา มหาปณฺณ ปริปุเรติ. สา หิ

ในบรรดาปัญญาเหล่านั้น อนิจจานุปัสสนา
ก่อน เพราะเมื่อใดเห็นสังขารโดยความ
เป็นของไม่เที่ยงแล้ว ย่อมเล่นไปโดยความ
เป็นทุกข์ว่า "สิ่งใดไม่เที่ยง, สิ่งนั้นเป็น
ทุกข์" และโดยความเป็นอนัตตาว่า "สิ่งใด
เป็นทุกข์, สิ่งนั้นเป็นอนัตตา", ฉะนั้น
อนิจจานุปัสสนานั้น บุคคลเจริญแล้วกระทำ
ให้มากแล้ว ย่อมยังชวณปัญญา (ปัญญาอัน
เล่นไป) ให้บริบูรณ์. จริงอยู่ อนิจจานุ-
ปัสสนานั้น ชื่อว่า ชวณะ เพราะอรรถว่า
เล่นไปในอารมณ์ของตน, ชื่อว่า ชวณปัญญา
เพราะอรรถว่า ปัญญาอันเล่นไป. ทุกฺขานุ-
ปัสสนา เป็นธรรมชาติมีกำลัง เพราะอาศัย
สมาธินทรีย์ยอมช้าแรก คือยอมทำลายปณฺธิ,
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ยอมยังนินฺพิเพธิกปัญญา (ปัญญา

คุณนารี โอทกานนท

อุทิศกุศลให้ นายโสภาส-นาง เอ็ม โอทกานนท

อฏฺฐ ปญฺญาติ ปญฺธิจฺจสงฺขาทาย
 ปญฺญา ย สห สพฺพา อฏฺฐ ปญฺญา. ปุณฺณปญฺญํ
 ปริปุเรณตีติ ยสฺมา เตน ปญฺธิจฺเจน
 สมฺนฺนาคโต หุตฺวา โส ปญฺธิโต
 โคตรภูฏาณานนฺตรํ นิพฺพานํ อารมฺมณํ
 กตฺวา โลกุตฺตรภาวปฺปตฺติยา โลกียโต
 ปุณฺณตฺตฺตา วิสุทฺตตฺตฺตา ปุณฺณปญฺญาติ สงฺขาทํ
 มคฺคผลปญฺญํ ปาปฺญาติ, ตสฺมา "อฏฺฐ
 ปญฺญา ปุณฺณปญฺญํ ปริปุเรณตี"ติ วุตฺตํ.

คำว่า ปัญญา ๘ ประการ ความว่า
 ปัญญาทั้งหมด พร้อมกับปัญญาที่เรียกว่าความ
 เป็นบัณฑิตชื่อว่าปัญญา ๘ ประการ. คำว่า
ยอมยังปุณฺณปญฺญาโตปริบุรณํ ความว่า เพราะ
 บัณฑิตนั้น เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นบัณฑิต
 นั้น ในลำดับแห่งโคตรภูฏาณ ย่อมบรรล
 มรรคปัญญาและผลปัญญาที่เรียกว่า ปุณฺณปัญญา
 เพราะเป็นส่วนหนึ่ง คือ เพราะเป็นปัญญา
 แผลงหนึ่งจากโลกียปัญญา โดยการกระทำ
 พระนิพพานให้เป็นอารมณฺ์ แล้วบรรลุความ
 เป็นโลกุตระ, ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า "ปัญญา
 ๘ ประการยอมยังปุณฺณปญฺญาโตปริบุรณํ" ดังนี้.

อิมํ นว ปญฺญาติอาทิสฺสํ ตสฺสเสว
 กเมน อธิคตมคฺคผลสฺสํ อริยบุคคลสฺสํ
 ปณีตโลกุตฺตรธมฺโมปโยเคน ปณีตจิตฺต-
 สันตฺตานตฺตฺตา ปหฺงฺสากาเรเนว จ
 ปวตฺตฺมานจิตฺตสันตฺตานสฺสํ ผลานนฺตรํ
 โอตฺถิณฺณวํจฺจโต จฺญฺจิตฺตสฺสํ มคฺคปจฺจ-
 เวกฺขณา, ตโต จ ภาวํกํ โอตฺถิตฺวา

จะวินิจฉัยในคำว่า ปัญญา ๘ ประการนี้
 เป็นต้นต่อไป ปัจจุบันขณะคือการพิจารณา
 ๘ ประการ คือมรรคปัจจุบันขณะ (การ
 พิจารณามรรค)ของพระอริยบุคคลผู้ใดบรรล
 มรรคผลแล้วโดยลำดับนั้นนั่นแหละ ผู้มีจิต-
 สันตฺตานอันเป็นไปอยู่ด้วยการเข้าไปประกอบ
 โลกุตระธรรมอันประณีต และด้วยอาการ

คุณนารี โอทกานนท
 อธิศกฺสให้ นายโอบาส-นาง เอ็ม โอทกานนท

วจุจิตตัสส ผลปัจจเวกขณา, อิมินาว
 นเยน ปหีนกิลเลสปัจจเวกขณา, อวสิฏฐ-
 กิลเลสปัจจเวกขณา, นิพพานปัจจเวกขณา
 ปวตฺตุนฺติ? ตาสฺ ปัจจเวกขณาสุ มคฺค-
 ปัจจเวกขณา ผลปัจจเวกขณา จ
 ปฏิภาณปฏิสัมภิตา โหติ. กถํ ?

ราเริง เพราะมีจิตสันดานอันประณีต ผู้ออก
 แล้วจากภวังค์อันหยั่งลงในลำคับแห่งผล ๑,
 ผลปัจจเวกขณะ(การพิจารณาผล) ของพระ-
 อริยบุคคล ผู้หยั่งลงสู่ภวังค์ออกแล้วต่อจาก
 นั้น ๑, ปหีนกิลเลสปัจจเวกขณะ(การพิจารณา
 กิลเลสที่ละได้แล้ว)โดยนัยนี้แหละ ๑, อวสิฏฐ-
 กิลเลสปัจจเวกขณะ (การพิจารณากิลเลสที่ยัง
 เหลือ) ๑, นิพพานปัจจเวกขณะ(การพิจารณา
 นิพพาน) ๑, ย่อมเป็นไป. บรรดาปัจจเวกขณะ
 (การพิจารณา) เหล่านั้น มรรคปัจจเวกขณะ
 (การพิจารณามรรค) และผลปัจจเวกขณะ
 (การพิจารณาผล) เป็นปฏิภาณปฏิสัมภิตา.
 อย่างไร ?

"ยงฺกิลฺลจฺจิ ปัจจยสมฺภุตฺติ^๒นิพฺพานํ ภาสีตฺตฺโถ
 วิปาโก กิริยาติ อิมเ ปญฺจ ธมฺมา

ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา แห่งอภิธรรมไป
 ตามพระบาลี ในพระอภิธรรมว่า "ธรรม ๕

สังฆกรรมปกาสนี. ป-พ. ๘-๑

^{๑-๑} ฉ. นิพพานปัจจเวกขณาติ ปญฺจ
 ปัจจเวกขณา ปวตฺตุนฺติ.
^๒ สมุโมหวิโนทนี. ๕๐๑ ปัจจยสมบุปนฺนํ.

อตุโถ"ติ อภิธมฺเม ปาฬี อนุคนฺตฺวา ประการเหล่านี้คือ คุณชาติอันเกิดแต่ปัจจัย
 ตทฺฐกถาย^๑ วุคฺตํ. นิพฺพานสฺส จ อย่างใดอย่างหนึ่ง ๑ นิพพาน ๑ อรรถแห่ง
 อตุตฺตฺตา ตทารมฺมณํ มคฺคผลฅณฺณํ ภาษิต ๑ วิปาก ๑ กิริยา ๑ ชื่อว่า อรรถ"
 "อตุเถสุ ฅณฺณํ อตุตฺตปฏิสฺมฺภิทา"ติ^๒ ดังนี้. เพราะนิพพานเป็นอรรถ มรรคฅณฺณ
 วจนฺโต อตุตฺตปฏิสฺมฺภิทา โหติ. ตสฺส และผลฅณฺณ อันมีนิพพานนั้นเป็นอารมณฺ์ จึง
 อตุตฺตปฏิสฺมฺภิทาภูตสฺส มคฺคผลฅณฺณสฺส เป็นอรรถปฏิสฺมฺภิทา เพราะพระบาลีว่า
 ปจฺจเวกฺขณฅณฺณํ "ฅา ฅนฺสุ ฅณฺณํ "ฅณฺณในอรรถทั้งหลาย ชื่อว่า อรรถปฏิ-
 ปฏิภาณปฏิสฺมฺภิทา"ติ^๒ วจนฺโต ปฏิภาณ- สฺมฺภิทา" ดังนี้. ปัจเวกขณฅณฺณแห่งมรรค-
 ปฏิสฺมฺภิทา โหติ. ฅณฺณและผลฅณฺณ อันเป็นอรรถปฏิสฺมฺภิทานั้น
 เป็นปฏิภาณปฏิสฺมฺภิทา เพราะพระบาลีว่า
 "ฅณฺณในฅณฺณทั้งหลาย ชื่อว่าปฏิภาณปฏิ-
 สฺมฺภิทา" ดังนี้.

สา จ ปจฺจเวกฺขณํ ปญฺญา หาสากาเรน ก็ปัจเวกขณปัญญา (ปัญญาพิจารณา) นั้น
 ปวตฺตมานจิตฺตสนฺตานสฺส หาสปญฺญา นาม สำหรับของบุคคล ผู้มีจิตสันดานอันเป็นไปอยู่
 โหติ. ตสฺมา นฺว ปญฺญา หาสปญฺญ โดยอาการอันรวดเร็ว เป็นปัญญา ชื่อว่า
ปริปุเรนตีติ จ หาสปญฺญา ปฏิภาณ- หาสปญฺญา (ปัญญารวดเร็ว). เพราะฉะนั้น

^๑ สมุโมหวิโนทนี. ๕๐๐-๕๐๑.

^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๓๔๘. ตตฺถ "อตุเถ
 ฅณฺณ"ติอาทิ ทิสฺสติ.

คุณนารี โอทกานนท

อุทิศกุศลให้ นายโอภาส-นางเอม โอทกานนท

ปฏิสมภิตาติ จ วุตตํ. สัพพปการาปิ
ปญญา ตสฺส ตสฺส อตฺถตสฺส ปากฏ-
กรณสงฺขาเตน ปญญาปนฺนุเจเน ปญญา,
๑ เตน เตน วา ปกาเรเน ธมฺเม
ชานาตีตีปิ ปญญา?

ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญา ๔ ประการ ย่อมยัง
ปัญญา ชื่อว่า หาสปัญญา (ปัญญาร่าเริง)
โหบริบูรณ์, และว่า ปัญญา ชื่อว่า หาสปัญญา
เป็นปฏิภาณปฏิสมภิตา ทั้งนี้. ปัญญา แม่ทุก
ประการ ชื่อว่า ปัญญา ควยอรรถว่า ทำให้
ปรากฏ กล่าวคือ กระทำ อรรถนั้น ๆ ให้
ปรากฏ, หรือชื่อ ว่าปัญญา ควยอรรถว่า ยอม
รู้ซึ่งธรรมทั้งหลาย โดยประการนั้น ๆ.

ตสฺสาตี ตสฺส วุตตปฺปการสฺส
อริยบุคคลสฺส. กรณตฺถ สามิวจฺนํ.
อตฺถวตฺถานโตตี ยถาวุตตสฺส ปญฺจวิธสฺส
อตฺถตสฺส ววตฺถาปนวเสน. วุตตมฺปิ เจตํ
สมณกรณียกถาย^๒ "เหตุผลํ นิพฺพานํ
วจนตฺถโถ อถวา ปาก^๓ กิริยาตี อตฺถ

บทว่า ตสฺส ความ เท่ากับ ตสฺส
วุตตปฺปการสฺส อริยบุคคลสฺส (แปลว่า
พระอริยบุคคลมีประการดังกล่าวแล้วนั้น).
บทว่า ตสฺส นี้ เป็นฉฺฐวี วิภัตติ ลงในอรรถ
แห่งตติยาวิภัตติ. บทว่า อตฺถวตฺถานโต
ความว่า ควยสามารถ แห่งการกำหนดอรรถ

๑-๑ อี. เตน เตเนว ปกาเรเน ธมฺเม
ชานาตีตี ปญญา.
๒ คณฺฐิปเท "สมณกรณียกถา นาม
มหานามตฺถเรเน กตา อภินวสํวณฺณา"ติ
วุตตํ.
๓ ฉ. อถ วิปากํ.

ปญจปเภท ปจมนุตปเภทคตฺ ญาณนุ^๑ติ. ๕ ประการตามที่กล่าวแล้ว. ขอนี้สมตั้งคำที่
อธิตตา โหตีติ ปฏิลทฺธา โหติ. สาเยว ทานพระมหานามเถระโตกล่าวไว้ ในสมณ-
 ปฏิลาภสัจฉิกิริยาย สัจฉิกตา. ปฏิลาภ- กรณียกถาว่า "ญาณอันถึงความแตกฉาน
 ผสฺเสเนว ผสฺสีตา ปญฺญา. เบื้องต้นที่สุดใน ๕ ประเภทอันเป็นอรรถ คือ
 ผลแห่งเหตุ ๑ นิพพาน ๑ อรรถแห่งคำ ๑
 วิปาก ๑ กิริยา ๑" ดังนี้. บทว่า อธิตตา
โหติ แปลว่า ย่อมเป็นอันบุคคลใดเฉพาะ
 แล้ว. ปฏิสัมภิทานนั้นแหละ อันพระอริย-
 บุคคลกระทำไห้แจ่มแล้ว ด้วยการกระทำ
 ไ้แจ่ม คือการใด. ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา
 โดยการถูกต้องคือการใดนั่นเอง.

ธมฺมวตฺถุถานโต "โย โภจฺจิ ผลนิพฺพตฺตโก บทว่าธมฺมวตฺถุถานโต ความว่าด้วยสามารถ
 เหตุ อริยมคฺโค ภาสีตํ กุสลํ อกุสลนฺติ แห่งการกำหนดธรรม ๕ ประการที่กล่าวแล้ว
 อิมะ ปญฺจ ธมฺมา ธมฺโม^๑ติ^๑ อภิธมฺเม โดยแนวแห่งพระบาลี ในพระอภิธรรมว่า
 ปาฬิยานุสาเรณ วุตฺตานํ ปญฺจนํ ธมฺมานํ "ธรรมะ ๕ ประการเหล่านี้คือ เหตุอันยัง
 ววตฺถุถาปนวเสน. วุตฺตมฺปิ เจตํ สมณ- ผลให้เกิดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ๑ อริยมรรค ๑
 กรณียกถาย" "เหตุ อริยมคฺโค วจฺนํ กุสลํ ภาสิต ๑ กุสล ๑ อกุสล ๑ ชื่อว่าธรรมะ"

^๑ สมฺโมหริโนทนี. ๕๐๑.

อกุสลญาชาติ^๑ ธรรมเม ปญฺจปภเว ทุตฺตียนุต-
 ปภเวทคตฺ ญาณนุ^๒ติ. นิริตฺติววตฺถานโตติ
 เตสฺ^๒ อตฺถธมฺมานํ อนุรูปนิริตฺตินํ
 ววตฺถาปนวเสณ. ปฏฺิภาณววตฺถานโตติ
 ปฏฺิภาณสงฺฆาตานํ ตินฺณํ ปฏฺิสมฺภิทาญาณํ
 ววตฺถาปนวเสณ. ตสฺสิมาติ นิคมน-
 วจนเมตฺ.

คั้งนี้. ขอนี้สมควยคำที่พระมหานามเถระ
 กล่าวไว้ในสมณกรณียกถาว่า "ญาณอันถึง
 ความแตกฉานส่วนที่ ๒ ในธรรม ๕ ประเภท
 คือ เหตุ ๑ อริยมรรค ๑ ถ้อยคำ ๑ กุศล ๑
 อกุศล ๑" คั้งนี้. บทว่า นิริตฺติววตฺถานโต
 ความว่า ดวยสามารถแห่งการกำหนดนิริตฺต
 อันสมควรแก่อรรถและธรรมนั้น. บทว่า
ปฏฺิภาณววตฺถานโต ความว่า ดวยสามารถ
 แห่งการกำหนดปฏฺิสมฺภิทาญาณทั้ง ๓ กล่าวคือ
 ปฏฺิภาณ. คำว่า ตสฺสิมา นี้เป็นคำนิคม.

๒. เอวํ สพฺพสงฺคาทกวเสณ
 อนุปสฺสนานํ วิเสสํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ
 วตฺถูภเวทวเสณ ทสฺเสนุโต รูป
อนิจฺจานุปสฺสนาติอาทิมาห. ตํ เหฏฺฐา
 วุตฺตตฺถเมว. ปุณฺ ฐูปาที่สุเยจ
 อตีตานาคตฺปจฺจุปฺปนฺนวเสณ ชวนปณฺณํ

๒. พระธรรมเสนาบดี กรันแสดง
 ความต่างแห่งอนุปัสสนา โดยรวมอนุปัสสนา
 ทั้งหมดอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะแสดง
 เกี่ยวกับประเภทแห่งวัตถุ จึงกล่าวคำว่า
รูป อนิจฺจานุปสฺสนา (การพิจารณาเห็น
 ความไม่เที่ยงในรูป)คั้งนี้เป็นต้น. ธรรมนั้น

^๑ ฉ. กุสลญฺจ อกุสลญฺจาติ.

^๒ ฉ. เตสฺ เตสฺ.

ทสุเสตุกาโม เกวลี รูปาทิวเสน จ
 อตีตानาคตปัจจุปปนรูปาทิวเสน จ ปุจฉ
 กตฺวา ปุจฉากเมเนว วิสฺสชฺชนํ อกาลิ.
 ตตฺถ สุตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 นิทฺธิฎฺฐา เอว ปญฺญา อตีตानาคต-
 ปุจฉุปฺปนฺนมูลเกสุ สัพฺพวิสฺสชฺชนเสุ เตสุ
 อตีตาทีสุ ชวนวเสน ชวนปญฺญาติ
 นิทฺธิฎฺฐา.

เมื่อรรณอันข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในหนหลัง
 นั้นเทียว. ประสงค์จะแสดงชวนปัญญาด้วย
 สามารถแห่งปัญญารูปอดีต อนาคต และ
 ปัจจุบัน ในรูปเป็นต้นนั้นเทียวอีก ได้กระทำ
 คำปุจฉา ด้วยสามารถแห่งรูปเป็นต้นล้วน ๆ
 และด้วยสามารถแห่งรูปอดีต อนาคต และ
 ปัจจุบันเป็นต้นแล้วได้กระทำคำวิสันนา โดย
 ลำดับแห่งคำปุจฉานั้นเทียว. ในคำเหล่านั้น
 ปัญญาที่ได้แสดงไขแล้วเบื้องต้นนั้นแหละ ใน
 คำวิสันนารูปล้วน ๆ เป็นต้น ท่านแสดงไขว่า
 ชื่อว่าชวนปัญญา ด้วยสามารถแห่งความแล่น
 ไปในอดีตเป็นต้นเหล่านั้น ในบรรดาคำ
 วิสันนาทั้งหมด มีอดีต อนาคต และปัจจุบัน
 เป็นมูล.

๓. ปุน อเนกสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ปญฺญาปเกทํ ทสุเสตุกาโม ปจฺมํ ตาว
 สุตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 สุตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 เหมจฺจา วุตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 สบฺบปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺป
 ภาชนํ.

๓. ท่านประสงค์จะแสดงประเภทแห่ง
 ปัญญา ซึ่งมีพระสูตรมีใช้น้อยเป็นเบื้องต้นอีก
 จึงยกพระสูตรทั้งหลาย ขึ้นแสดงที่แรกก่อน.
 ในคำนั้น บทว่า สบฺบปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺป ได้แก่ การ

๑ ส. มหา. ๑๔/๕๑๖-๕๑๘.

สัทธมมสฺสวณฺณติ เตสํ สปุริสาณํ สนฺติเก คบสํปุรุษ ซึ่งมีการตั้งกล่าวไว้ใน
 สীลาทีปฏิบัติทีปกสฺส สัทธมฺมวจนฺสฺส สวณฺ. ทนฺหลัง. บทว่า สัทธมมสฺสวณฺ ไต่แก่การ
โยนิโสมนสิกาโรติ สุตานํ ฐมฺมานํ พังคำ คือพระสัทธรรมอันแสดงการปฏิบัติศีล
 อตฺถุปปริกฺขณวเสน อูปาเยน มนสิกาโร. เป็นต้น ในสำนักของสัพปุรุษเหล่านั้น. บทว่า
ฐมฺมานุฐมฺมปฏิบัติ โลกุตฺตรฐมฺเม โยนิโสมนสิกาโร ไต่แก่กระทำไว้ในใจโดย
 อนุคตสฺส สীลาทีปฏิบัติทาฐมฺมสฺส ปฏิปชฺชนํ. อูบาย ด้วยอำนาจการเข้าไปพิจารณาอรรถ
ปญฺญาปฏิลาภาย ปญฺญาวิหิตฺตยา ปญฺญา- แห่งธรรมทั้งหลายที่ไต่สดับแล้ว.. บทว่า
เวปุลลาเย ปญฺญาพาหุลลาเย อิมินา ฐมฺมานุฐมฺมปฏิบัติ ไต่แก่การปฏิบัติธรรม
 จตุรานิ^๑ ปญฺญาวเสน ภาววจนานิ. คือ การปฏิบัติศีลเป็นต้น ซึ่งไปตามโลกุตร-
 เสสานิ ทวาทสํ ปุคฺคทวเสน ภาววจนานิ. ธรรมทั้งหลาย. คำทั้ง ๕ เหล่านี้ว่า เพื่อ
ความไต่เฉพาะซึ่งปัญญา เพื่อความเจริญ
แห่งปัญญา เพื่อความไพบลฺยแห่งปัญญา เพื่อ
ความเป็นผู้มากด้วยปัญญา เป็นคำแสดง
 ภาวะควยสามารถแห่งปัญญา. คำ ๑๒ คำ
 ที่เหลือ เป็นคำแสดงภาวะควยสามารถแห่ง
 บุคคล.

^๑ ฉ. จตุตตาริ.

ญาณ, อสติ ซาติยา นตฺถิ
ชรามรณนฺติ ญาณ, อนาคตมฺปิ
อทุธานํ ซาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ
ญาณ, อสติ ซาติยา นตฺถิ
ชรามรณนฺติ ญาณ.

ยมฺปิสุสํ ตํ ธมฺมภูจฺจิติญาณํ, ตมฺปิ
ชยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ
นิโรธธมฺมนฺติ ญาณํ. ภวปจฺจยา
ซาตีติ ญาณํ ๆ เปฯ อุปาทาน-
ปจฺจยา ภโวติ ญาณํ.
คณฺหาปจฺจยา อุปาทานนฺติ ญาณํ...
เวทนาปจฺจยา คณฺหาติ ญาณํ...
ผลฺลสฺสปจฺจยา เวทนาติ ญาณํ...
สฺฟายตนปจฺจยา ผลฺลโสติ ญาณํ...
นามรูปปจฺจยา สฺฟายตนนฺติ ญาณํ...
วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนฺติ ญาณํ...
สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ ญาณํ...

และมรณะก็ไม่มี. ญาณ(ความรู้)ว่า
แม้ในอดีตกาล เพราะชาติเป็นปัจจัย
จึงมีชราและมรณะ, ญาณ(ความรู้)
ว่า เมื่อชาติไม่มี ชราและมรณะก็
ไม่มี, ญาณ (ความรู้) ว่า แม้ใน
อนาคตกาล เพราะชาติเป็นปัจจัยจึง
มีชราและมรณะ, ญาณ(ความรู้)ว่า
เมื่อชาติไม่มี ชราและมรณะก็ไม่มี.

ญาณ(ความรู้)ว่า ญาณเมื่อนั้นใด อัน
ชื่อว่าธมฺมภูจฺจิติญาณพึงมีอยู่ ญาณเมื่อนั้น
มีความสิ้นไปเป็นธรรมคา มีความ
เสื่อมไปเป็นธรรมคา มีความคลาย
ไปเป็นธรรมคา มีความดับไปเป็น
ธรรมคานี้. ญาณ(ความรู้)ว่า
เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ ๆลฯ
ญาณ(ความรู้)ว่า เพราะอุปาทาน
เป็นปัจจัยจึงมีภพ... ญาณ(ความรู้)
ว่า เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน... ญาณ(ความรู้)ว่า เพราะ
เวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา... ญาณ

สังขารจึงไม่มี, ญาณ(ความรู้)ว่า
ญาณแม่นั้นใด อันชื่อว่าธัมมัญญิตินุญ
พึงมีอยู่. ญาณแม่นั้นมีความสิ้นไปเป็น
ธรรมคามี่ความเสื่อมไปเป็นธรรมคา
มี ความคลายไปเป็นธรรมคา มี ความ
ดับเป็นธรรมคางนี้, คุกรภิกษุทั้ง
หลาย ญาณเหล่านี้ เราเรียกว่า
ญาณวัตถุ ๑๖ ข้อ" ดังนี้.

"ชรามรณ ญาณ, ชรามรณสมุทเย ญาณ,
ชรามรณนิโรธ ญาณ, ชรามรณ-
นิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณ"^๑ ติ
อิมินา นเยน เอกาทสสุ อังคะสุ จตุตตาริ
จตุตตาริ กตฺวา วุตตานิ จตฺจตุตตาทิส
ญาณวตฺตุนิ ปน อิท น คหิตานิ. อุกฺขตฺถ
จ ญาณานิเยว หิตสุขสุส วตฺตุนีติ
ญาณวตฺตุนีติ^๒ ลาภโกติอาทิสฺสุ ลาภโกเยว
อุปสคฺเคน วิเสเสตฺวา ปฏิลาภโกติ

ก็ในที่นี้ท่านมิได้อ้อเอาญาณวัตถุ ๔๔ ที่ท่าน
กล่าวไว้ใน ๑๑ อังค อังคละ ๔ ละ ๔
โดยนัยนี้ว่า "ญาณในชราและมรณะ ญาณใน
ความเกิดขึ้นแห่งชราและมรณะ, ญาณใน
ความดับแห่งชราและมรณะ, ญาณในปฏิปทา
อันให้ถึงความดับชราและมรณะ". ก็ญาณ
นั้นแหละเป็นที่ตั้งแห่งประโยชน์สุข เพราะ
เหตุนี้จึงชื่อว่า ญาณวัตถุ ในที่ทั้ง ๒ แห่ง.
ในบทว่า ลาภ เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า ลาภะ

^๑ ส. น. ๑๖/๖๗.

^๒ ฉ. ไปตฺถเก อิติ-สทฺโท นตฺถิ.

วุตโต. ปุณ. ตสุเสว อตฺถวิวรณตฺถ^๑ ปตฺติ
 สมปตฺตีติ วุตฺต. ผลสุสนาติ^๒ อธิคมวเสน
 ผุสนา. สจฺฉิกริยาติ ปฏิลาภสจฺฉิกริยา.
อุปสมปทาติ นิปผาทนา.

คือการได้นั้นเอง ท่านเรียกว่า ปฏิลาภะ
 เพราะทำให้ต่างกันด้วยอุปสรรค. ท่าน
 กล่าวคำว่า ปตฺติ (ความถึง) สมปตฺติ
 (ความถึงพร้อม) ด้วยอำนาจการขยายอรรถ
 ของบทว่า ลาภะ นั้นนั่นแหละอีก. บทว่า
ผลสุสนา แปลว่าความถูกต้องด้วยสามารถ
 แห่งการบรรลุ. บทว่า สจฺฉิกริยา ได้แก่
 การกระทำให้แจ้ง ด้วยการใช้เฉพาะ.
 บทว่า อุปสมปทา ได้แก่ทำให้สำเร็จ.

สฺตฺตฺตฺนํ จ เสกขานนฺติ ติสฺโส
 ลิกฺขา ลิกฺขนฺตฺตีติ เสกฺขสฺสณฺณิตานํ
 โสตาปตฺติมคฺคภูจาทินํ สฺตฺตฺตฺนํ. ปฺลฺชฺชน-
กฺลฺยาณกฺลฺสฺส จาติ นิพฺพานคามินิยา
 ปฏิปทา ยยุตฺตตฺตา สุนฺทรภูเจเน
 กฺลฺยาณสฺสณฺณิตสฺส ปฺลฺชฺชนสฺส. วทฺธิตฺ
 วทฺธนํ เอตาयाติ วทฺธิตวทฺธนา. ยถา-
 วุตฺตานมฺปิ อฏฺฐนฺนํ ปญฺญานํ วเสน
 วิเสสโต จ อรหโต ปญฺญาวเสน

คำว่า ของพระเสขะ ๑ จำพวก
 มีความว่า ของพระอริยบุคคล ๑ จำพวก
 มีพระอริยบุคคล ผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค.
 เป็นต้น ที่รู้กันว่า ชื่อว่า เสขะ เพราะ
 อรรถว่า ยังต้องศึกษาศึกษาทั้ง ๓. คำว่า
และแห่งกัลยาณปฺลฺชฺชน มีความว่า แห่งปฺลฺชฺชน
 ที่รู้กันว่า ชื่อว่า กัลยาณะ เพราะอรรถว่า
 เป็นคนดี เพราะประกอบด้วยการปฏิบัติให้
 ถึงนิพพาน. ชื่อว่า วทฺธิตวทฺธนา เพราะ

^๑ ฉ. อตฺถวิวรณวเสน.
^๒ ก. ผุสนาติ.

บริษัท สุราไทยท่า จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปัญญาพุทธยา^๑ ตถา ปัญญา เวปุลลาเย.
มหนเต อตเถ ปริคคหาตีตีอาทีสุ
ปฏิสมภิตาปุตโต^๒ อริยสาวโก อตุถาทโย
อารมมณกรเณน ปริคคหาตีตี^๓ สพุพาปี
มหาปัญญา อริยสาวกานันเวย. ตสุสา
จ ปญญา ย วิสยา เหฏฐา วุตตตุถาเยว.

อรรถว่า เป็นเหตุแห่งการเจริญที่ได้เจริญ
แล้ว. ชื่อว่า เพื่อความเจริญแห่งปัญญา
ด้วยสามารถแห่งปัญญาทั้ง ๘ ตามที่ได้กล่าว
แล้ว และโดยพิเศษด้วยสามารถแห่งปัญญา
ของพระอรหันต์. ชื่อว่า เพื่อความไพญญ์
แห่งปัญญา ก็เช่นเดียวกัน. ในคำว่า ยอม
กำหนดถือเอาอรรถใหญ่ เป็นต้น ความว่า
พระอริยสาวกผู้บรรลุปฏิสมภิตา ย่อมกำหนด
ถือเอาอรรถเป็นต้น ด้วยการกระทำให้เป็น
อารมณ์. เพราะเหตุนี้มหาปัญญาแมทั้งหมด
สำหรับพระอริยสาวกทั้งหลายเท่านั้น. ก็
อารมณ์แห่งปัญญานั้น มีอรรถอันเข้าพาเจ้าได้
กล่าวแล้วในหนหลังนั้นเทียว.

ปุณนานาขนุเธสุตีอาทีสุ นানা- คัพทวา นানা ในคำว่า ปุณนานา-
สทุโท ปุณ-สทุทสุส อตถวจนั. ณานั ขนุเธสุ เป็นต้น เป็นคำกล่าวถึงอรรถแห่ง

^๑ ก. ปัญญาพุทธยาตีปี ปัญญาพุทธยาตีปี
ทิสสตี.

^๒ ฉ. ปฏิสมภิตปุตโต.

^๓ ฉ. โปตุถเก อิติ สทุโท นตุถิ.

ปวตตตีติ ปฏูปถนาติ เตสุ ตถาวุตเตสุ ปฏุกัณฑ์. คำว่า ชื่อว่า ปฏูปัญญา เพราะ
ขนฺธาทีสุ ญาณ ปวตตตีติ กถวา ติ อรรถวาทญาณยอมเป็นไป ความว่า ญาณนั้น
ญาณ ปฏูปถนา นามาติ อตฺโต. นানা- ชื่อว่าปฏูปัญญา เพราะอธิบายว่า ญาณยอม
ปฏิจฺจสมุปฺปา เหตุติ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ เป็นไปในธรรม มีขันธเป็นต้น ตามที่กล่าว
ธมฺมานํ วเสน ปจฺจยพหุตฺตา วุตฺติ. แล้วเหล่านั้น. บทว่า นানাปฏิจฺจสมุปฺปา เหตุ
นानาสุณฺณตมฺนุปลพฺภสุติ อุปฺลพฺภํ ท่านกล่าวไว้ว่า เพราะเป็นธรรมมากด้วย
อุปฺลพฺภ, คหณฺนติ อตฺโต. น อุปฺลพฺภ ปัจจัย ด้วยอำนาจแห่งปฏิจฺจสมุปฺป็นธรรม
อนุปฺลพฺภ, อนุปฺลพฺภานํ พหุตฺตา (ธรรมทั้งหลายอาศัยกันเกิดขึ้น). บทว่า
พหุจฺเนน อนุปฺลพฺภ, ปญฺจวิสฺตีสุณฺณตา- นานาสุณฺณตมฺนุปลพฺภสุ ความว่ามีวิเคราะห์
วเสน วา นานาสุณฺณตาสุ อตฺตตฺตุนิยาทีนํ ว่าการเข้าไปได้ ชื่อว่าอุปฺลพฺภ, ความว่า
อนุปฺลพฺภ นานาสุณฺณตานุปลพฺภ. เตสุ การถือเอา. การไม่เข้าไปได้ ชื่อว่า
อนุปฺลพฺภ, ชื่อว่า อนุปฺลพฺภ โดยพหุจฺเนน
เพราะการไม่เข้าไปได้มีอยู่มาก, อีกอย่าง
หนึ่ง การไม่เข้าไปได้ ซึ่งอรรถาและสิ่งที่
เนื่องด้วยอรรถาเป็นต้น ในความว่างเปล่า
ต่าง ๆ ทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งความ
ว่างเปล่า ๒๕ อย่าง ชื่อว่า นานาสุณฺณตา-
นุปฺลพฺภ (การไม่เข้าไปได้ในความว่าง-
เปล่าต่าง ๆ). ในการไม่เข้าไปได้ในความ
ว่างเปล่าต่าง ๆ เหล่านั้น.

บริษัท สุราไทยท่า จำกัด

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"นानาสุณฺณทานุปลพฺเภสุ"^๑ติ วุตฺตพฺเพ เมื่อควรจะกล่าวว่ "นานาสุณฺณทานุ-
 "อทุกฺขมสุขา"^๒ติอาทีสุ วิย ม-กาโร ปลพฺเภสุ" ทั้งนี้ ท่านกล่าว ม-อักษรด้วย
 ปทสนฺธิวเสน วุตฺโต. อีมา ปญฺจ ปญฺญา อำนาจการเชื่อมบท ดุจในคำว่ "อทุกฺขม-
 กลุยาณปุณฺณชฺชเนหิ สาธารณา, นानา- สุขา"^๓ตั้งนี้เป็นต้น. ปัญญา ๕ ประการเหล่านี้
อตุถาทีสุ ปญฺญา อริยานํเยว^๔. ปุณฺณชฺชน- ทั่วไปกับด้วยกัลยาณปุณฺณชฺชนทั้งหลาย, ปัญญา
สาธารณ. ฐมฺเมติ โลกียฐมฺเม. อิมินา ในอรรถต่าง ๆ เป็นต้น สำหรับพระอริยะะ
 อวสานปริยาเยน โลกียโต ปุณฺณชฺชน- ทั้งหลายเท่านั้น. คำว่ธรรมทั่วไปแก่ปุณฺณชฺชน
 นิพพานารมฺมณฺตตา^๕ ปุณฺณชฺชน วิสํภุตา ใดแก่โลกียธรรมทั้งหลาย. มีอรรถอธิบาย
 ปญฺญาติ ปุณฺณชฺชน นามาติ วุตฺติ โหติ. ว่ ที่ชื่อว่าปุณฺณชฺชน เพราะอรรถว่เป็น
 ปัญญาซึ่งเป็นแผนกหนึ่ง คือ เป็นส่วนหนึ่ง
 เพราะมีนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่ง
 จากโลกียธรรมเป็นอารมณ์ โดยปริยายใน
 ตอนสุดท้ายนี้.

<u>วิบุลปญฺญา</u>	มหาปญฺญานเยน	<u>วิบุลปัญญา</u>	พินฺทราบโดยนัยแห่ง
เวทิตพฺพา.	ยถาวุตฺเต	มหาปัญญา.	พินฺทราบธรรมและปัญญาเป็น
ปริคณฺหนตฺตสฺส	คุณฺมหนตฺตตาย	ธรรมชาติไพบุลย์	เพราะธรรมเหล่านั้นเป็น
ปริคฺคาหิกาย	จ ปญฺญาย	คุณใหญ่คือโอฬารเองที่เดียว	เพราะบุคคลผู้
	มหนตฺตตาย ^๕		

^๑ อภ. ส. ๓๔/๑.
^๒ ส. อริยานํเยว ปุณฺณชฺชนาสาธารณา.
^๓ อ. โปตุถเก ปาโลยํ นตุถิ.
^๔ ฉ. มหนตฺตตา.

บริษัท สุราไทยท่า จำกัด
 สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ศัพท์ธรรมปกาสินี. ป-ท. ๔-๒

เตสํ ฌมฺมานํ สยเมว มหฺนตฺตฺตา
 อูฬารตฺตา ฌมฺมานญจ ปญฺญา ย จ วิปฺลฺตา
 เวทิตฺพฺพา. คฺมฺภีรฺปญฺญา ปุณฺณฺยานเยน
 เวทิตฺพฺพา. เต จ ฌมฺมา เต จ
 อุนฺปลพฺภา สฺวา จ ปญฺญา ปกฺติชเนน
 อลพฺภเนยฺยปตฺติฏฺจตฺตา คฺมฺภีรา.

กำหนดถือเอาธรรมตามที่กล่าวแล้วมีคุณใหญ่
 และเพราะปัญญา ซึ่งกำหนดถือเอาธรรม
 เหล่านั้นเป็นธรรมชาติใหญ่. คัมภีรปัญญา ฟัง
 ทราบโดยนัยแห่งปุณฺณปัญญา. ธรรมเหล่านั้น
 ทั่ว, ธรรมเหล่านั้นที่ไม่ฟังเข้าไปใดทั่ว,
 ปัญญานั้นทั่ว ชื่อว่าลึกซึ้งเพราะมีที่ตั้งอาศัย
 อันปกติชนไม่ฟังใด.

ยสฺส บุคคลสํสาตี อริยบุคคลสเสว.
อญฺเณ โกจฺจตี ปุณฺณชฺชโน. อภิสํภวิตฺตุนฺติ
 สมนฺปาปฺณิตฺตุ. อนภิสํภวานีโยตี สมนฺปาปฺณิตฺตุ
 อสํกฺกุณฺเณยฺโย. อญฺเณหีตี ปุณฺณชฺชเนเหว.
อญฺจมนฺกสํสาตี อรหตฺตผลญฺจโต ปญฺญา ย
 คณฺเฑยมาเน อญฺจมนฺกสํสาตี โสตาปตฺติ-
 มคฺคญฺจสํสาตี. ทฺวเรตี วิปฺปกญฺเจ. วิทฺวเรตี
 วิเสเสน วิปฺปกญฺเจ. สุวิทฺวเรตี สุญฺจ
 วิเสเสน วิปฺปกญฺเจ.

คำว่า บุคคลผู้ใด ได้แก่พระอริยบุคคล
 นั้นเอง. คำว่า ใคร ๆ อัน ได้แก่ปุณฺณชน.
 บทว่า อภิสํภวิตฺตุนฺติ แปลว่า เพื่อบรรลุ.
 บทว่า อนภิสํภวานีโย แปลว่า ไม่พึงอาจ
 เพื่อบรรลุ. บทว่า อญฺเณหี ได้แก่ปุณฺณชน
 ทั้งหลายนั้นแหละ. คำว่า ของบุคคลที่ ๘
 คือเมื่อนับตั้งแต่ท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตผล ก็ได้
 แก่ของบุคคลผู้เป็นที่ ๘ คือท่านผู้ตั้งอยู่ใน
 โสตาปัตติมรรค. บทว่า ทฺวเร คือตั้งอยู่ลับลับ.
 บทว่า วิทฺวเร คือตั้งอยู่ลับลับโดยพิเศษ.
 บทว่า สุวิทฺวเร คือตั้งอยู่ลับลับโดยพิเศษ
 อย่างยิ่ง.

บริษัท สุราไทยท่า จำกัด
 สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

น สนฺติเกติ น สมีเป. น สามนฺตาติ บทว่า น สนฺติเก คือไม่ใช่ในที่ไกล. บทว่า น สมีปภาเค. อิมานิ เทว ปฏิเสธ- น สามนฺตา คือไม่ใช่ในส่วนที่ไกล. คำที่ สหิตานิ วจนานิ ทูรฆาวสุเสว นิยมานนิ. ประกอบด้วยคำปฏิเสธ ๒ คำนี้ เป็นคำ อุปาทายาติ ปฏิจุจ. โสตาปนฺนสฺสาติ กำหนดภาวะที่ไกลนั่นเอง. บทว่า อุปาทาย โสตาปตฺติผลฺลฺลสฺส. เอเตเนว ตตฺตมคฺค- แปลว่าอาศัย. คำว่า พระโสตาปน คือท่าน ผู้ตั้งอยู่ในโสตาปตฺติผล. ด้วยคำนี้เอง มีอธิบายว่า มรรคปัญญานั้น ๆ อยู่ไกล อิตรทวยํ ปน สุทฺธเมว อากตํ. จากผลปัญญานั้น ๆ. บทว่า ปัจเจกสมฺพฺพโชติ ท่านทำให้ต่างกันด้วยอุปสรรค. ส่วนสองบท นอกจากนั้นมาแล้วล้วน ๆ นั้นเอง.

๕. "ปัจเจกพุทฺธสฺส สเทวกสฺส จ ๕. ท่านพระธรรมเสนาบดีครั้งนั้นกล่าว โลกสฺส ปญฺญา ตถาคตสฺส ปญฺญาเย คำว่า "ปัญญาของพระปัจเจกพุทธเจ้าและ ทูเร"ติอาทีนํ วตฺวา ตเมว ทูรญฺจ ของโลก พร้อมทั้งเทวโลกอยู่ไกลจากปัญญา อเนกปฺปการโต ทสฺเสตฺถกาโม ปญฺญา- ของพระตถาคตเจ้า" ดังนี้เป็นต้นแล้ว ใคร ปเภทกฺสฺสโลติอาทิมาห. ตตฺถ ปญฺญา- จะแสดงปัญญา อันตั้งอยู่ในที่ไกลนั้นนั้นแหละ โดยประการมิใช่น้อยจึงกล่าวคำว่า ปญฺญา- ปเภทกฺสฺสโลติ อตฺตโน อนนฺตวิกปฺเป^๑ ปเภทกฺสฺสโล (ผู้ทรงฉลาดในประเภทแห่ง ปญฺญา) ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า

^๑ ส. อนนฺตวิกปฺเปเน.

สังฆกรรมปกาสนี. บ-พ. ๔-๒

สมนุปลุสสามิ, เอตมห์ ภิกขเว
นิมิต्तํ อสมนุปลุสนโต เขมป-
ปตฺโต อภยปฺปตฺโต เวสารชฺชป-
ปตฺโต วิหรามิ.

ชีณาสวสุส เต ปฏิจานโต 'อิเม
อาสวา อปริกฺชีณา'ติ, ตตฺร วต
มํ สมโณ วา พุราหุโณ วา
เทโว วา มารो วา พุรหุมา
วา โภจि วา โลกสมิ สหสมฺเมน
ปฏิจเจตฺสสตีติ นิมิตฺตเมตํ ภิกขเว
น สมนุปลุสสามิ, เอตมห์ ภิกขเว
นิมิต्तํ อสมนุปลุสนโต เขมปฺปตฺโต
อภยปฺปตฺโต เวสารชฺชปฺปตฺโต
วิหรามิ.

'เย โย ปน เต อนุตฺตรายิกา
ธมฺมา วุตฺตา, เต ปฏิสเวโต
นาลํ อนุตฺตรายายา'ติ, ตตฺร วต
มํ สมโณ วา พุราหุโณ วา

ทั้งหลาย เมื่อเราไม่เล็งเห็นนิตินี้
ยอมเป็นผู้ถึงความเกษม ถึงความไม่
กลัวถึงความแกลวกลาอยู่.

กุกฺกรภิกขุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็น
นิตินี้ว่า สมณะ พราหมณ์ เทวดา
มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกที่จัก
ทักทวงเรา โดยคำมีเหตุผลในธรรม
เหล่านี้ว่า ท่านปฏิจญานตนว่าเป็น
พระชีณาสพ 'อาสวะเหล่านี้ของท่าน
ยังไม่สิ้นแล้ว' กุกฺกรภิกขุทั้งหลาย
เมื่อเราไม่เล็งเห็นนิตินี้ ยอมเป็น
ผู้ถึงความเกษม ถึงความไม่กลัว
ถึงความแกลวกลาอยู่.

กุกฺกรภิกขุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็น
นิตินี้ว่า สมณะ พราหมณ์ เทวดา
มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกที่จัก
ทักทวงเรา โดยคำมีเหตุผลในธรรม

๑ ส. อ. โป. เอตปห.

เทโว วา มาโร วา พุรหุมา
 วา โภจิจิ วา โลกสุมี สหสมฺเมน
 ปฏิโจเทสฺสตีติ นิมิตฺตเมตํ ภิกฺขเว
 น สมนุสฺสํสามิ, เอตมหํ ภิกฺขเว
 นิมิตฺตํ อสมนุสฺสํสนฺโต เขมปฺปตฺโต
 อภยปฺปตฺโต เวสํารชฺชปฺปตฺโต
 วิหรามิ.

‘ยสฺส โข ปน เต อตฺถาย
 ธมฺโม เทสิโต, โส น นิยุยาติ
 ตกฺกรสฺส สมนฺมา ทุกฺขกฺขยาया’ติ,
 ตตฺตร วต มํ สมนฺโณ วา
 พุราหุมนฺโณ วา เทโว วา มาโร
 วา พุรหุมา วา โภจิจิ วา โลกสุมี
 สหสมฺเมน ปฏิโจเทสฺสตีติ นิมิตฺต-
 เมตํ ภิกฺขเว น สมนุสฺสํสามิ,
 เอตมหํ ภิกฺขเว นิมิตฺตํ
 อสมนุสฺสํสนฺโต เขมปฺปตฺโต
 อภยปฺปตฺโต เวสํารชฺชปฺปตฺโต
 วิหรามิ”ติ?

เหล่านี้ว่า ‘ท่านกล่าวธรรมเหล่านี้
 ว่า กระทำอันตราย ธรรมเหล่านี้
 ไม่อาจกระทำอันตรายแก่ ผู้ซึ่งเสพ
 ไตจฺริง’ ทูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรา
 ไม่เล็งเห็นนิมิตนี้ ย่อมเป็นผู้ถึงความ
 เกษม ถึงความไม่กลัว ถึงความ
 แกล้วกล้าอยู่.

ทูกรภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็น
 นิมิตนี้ว่า สมณะ พราหมณ์ เทวดา
 มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกที่จัก
 ทักทวงเรา โดยคำมีเหตุผลในธรรม
 เหล่านี้ว่า ‘ท่านแสดงธรรมเพื่อ
 ประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่าง
 นั้นไม่เป็นทางสิ้นทุกข์ โดยชอบแก่
 บุคคลผู้กระทำตาม’, ทูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย เมื่อเราไม่เล็งเห็นนิมิตนี้
 ย่อมเป็นผู้ถึงความเกษม ถึงความ
 ไม่กลัว ถึงความแกล้วกล้าอยู่”ดังนี้.

๑ อัง. จตุกก. ๒๑/๑๐, ม.ม. ๑๒/๑๔๔.

ทศพลพลาจารี ทศ พลานี
เอเตสนฺติ ทศปลา, ทศปลานํ พลานี
ทศพลพลานี, ตานี ทศพลพลานี ธารยตีติ
ทศพลพลาจารี, ทศพลพลาจารี
อตุโณ. เอเตหิ ตีหิ วจเนหิ อนนฺตปุ-
ปเภทานํ เนยฺยานํ ปเภทมุขมตฺตํ ทสฺสตี.
โสเยว ปญฺญาปโยควเสณ อภิมฺจล-
สมฺมตฺตญฺเณ ปฺริสาสโก. อสนฺตาสฺมญฺเณ
ปฺริสสีโท. มหนฺตญฺเณ ปฺริสนาโก.
ปชานนญฺเณ ปฺริสาชฌโณ. โลกภิกฺข-
จฺจรวหนญฺเณ ปฺริสโรชโยท.

คำว่า ผู้ทรงกำลังแห่งพระศัพ
มีความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายทรง
พระนามว่าศัพ เพราะอรรถว่าทรงมี
พละ ๑๐, กำลังของพระศัพทั้งหลายชื่อว่า
กำลังของพระศัพ พระตถาคตโดยอรรถ
ไว้ซึ่งกำลังของพระศัพทั้งหลาย เหลานั้น
เหตุนี้ พระตถาคตนั้นชื่อว่า ทศพลพลาจารี
(ผู้ทรงไว้ซึ่งกำลังของพระศัพ) ความว่า
ผู้ทรงไว้ซึ่งกำลังคือทศพลญาณ. ด้วยกำลัง
๓ เหล่านี้ ท่านแสดงเพียงประเภทของ
เวไนยสัตว์ผู้มีประเภทอันไม่มีที่สุดเป็นสำคัญ
พระตถาคตนั้นนั้นแหละชื่อว่า ทรงเป็นบุรุษ
องอาจ เพราะอรรถว่าทรงได้รับสมมติว่า
เป็นผู้มีมงคลอย่างยิ่ง ด้วยสามารถแห่งการ
ประกอบด้วยปัญญา. ทรงชื่อว่า เป็นบุรุษสี่หะ
เพราะอรรถว่าทรงหาความสะดุ้งกลัวมิได้.
ทรงชื่อว่า เป็นบุรุษนาคะ เพราะอรรถว่า
ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่. ทรงชื่อว่า เป็นบุรุษ
อาชาไนย เพราะอรรถว่า ทรงรู้ทั่วถึง.
ทรงชื่อว่า เป็นบุรุษนำธรรมา เพราะอรรถ
ว่านำไปซึ่งธรรมาคือกิจของโลก.

คุณศุภสิทธิ์ มหาคุณ ขอบุทธิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อสัทท - คุณแม่ทองดี มหาคุณ

อถ เตชาทิกัง อนนตญาณโต ลหุ^๑
 คุณวิเสสํ ทสฺเสตฺถกาโม เตสํ เตชาทินัน
 อนนตญาณมุลกภาวํ ทสฺเสนโต อนนต-
ญาโณติ วตฺวา อนนตเตโชติอาทิมาห.
 ตตฺถ อนนตญาโณติ คณนวเสน จ
 ปภาววเสน^๑ จ อนตวิหิตญาโณ^๒
อนนตเตโชติ เวเนยฺยสนฺตानะ
 โมหตมวิธมเนน อนนตญาณเตโช.
อนนตยโสติ ปญฺญากุณฺเฬเหว โลกตฺตย-
 วิตฺถตตานนตกิตฺติโมโส.

ลำคั้นนั้น ท่านพระธรรมเสนาบดี
 ใครจะแสดงคุณวิเศษมีพระเดชเป็นต้น ที่ได้
 จากพระญาณอันหาที่สุดมิได้ เมื่อจะแสดง
 ความที่พระเดชเป็นต้นเหล่านั้นมีพระญาณอัน
 หาที่สุดมิได้เป็นมูล จึงกล่าวคำว่า ทรงมี
พระญาณหาที่สุดมิได้ แล้วกล่าวคำว่า ทรงมี
พระเดชหาที่สุดมิได้ คั้งนี้เป็นต้น. ในคำ
 เหล่านั้น คำว่า ทรงมีพระญาณหาที่สุดมิได้
 คือ ทรงมีพระญาณเว้นจากที่สุดด้วยสามารถ
 แห่งการนับ และด้วยสามารถแห่งอำนาจ.
 คำว่า ทรงมีพระเดชหาที่สุดมิได้ คือทรงมี
 พระเดชแห่งพระญาณอันหาที่สุดมิได้ด้วยการ
 กำจัดมีคือ โมหะในสันดานแห่งเวไนยสัตว์.
 คำว่า ทรงมีพระยศหาที่สุดมิได้ คือทรงมี
 ความกึ่งก้องแห่งพระเกียรติ อันหาที่สุดมิได้
 แผ่ไปในโลกทั้ง ๓ ด้วยพระปัญญาคุณทั้งหลาย
 นั้นเอง.

^๑ ม. สภาววเสน.

^๒ ฉ. อนตวิหิตญาโณ.

อหโตติ ๑. ปณฺณารณสมิทฺธิยา สมิทฺโธ.
มทฺทโนติ ๒. ปณฺณารณวฑฺฒตฺเตปิ ปภาว-
มทฺทเตน^๑ มหนฺตํ ปณฺณารณมสฺสํสาติ
มทฺทโน. มหาธโนติปิ ปาโจ. ๓. ธนวาติ
ปสฺสํลิตพฺพปณฺณารณวฑฺฒตา นิจฺจยฺยตฺตปณฺณา-
ธนวฑฺฒตา อตฺติสยฺยภูตปณฺณารณวฑฺฒตา ธนฺวา.
๔. เอเตสุ^๒ หิ ติสฺสุ อตฺตเตสุ อิทํ วจัน
สทฺทวิทฺทู อิจฺฉนฺนติ.

คำว่า ทรงเป็นผู้มั่งคั่ง คือทรงเป็นผู้มั่งคั่ง
ด้วยความมั่งคั่งแห่งทรัพย์ คือปัญญา. คำว่า
ทรงเป็นผู้มีทรัพย์มาก มีความว่า แม่เมื่อ
ความเป็นผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์ คือปัญญามีอยู่
ทรัพย์คือปัญญาอันใหญ่ ด้วยความใหญ่แห่ง
อาณาภาพของพระตถาคตเจ้านั้นมีอยู่ เหตุนี้
พระตถาคตเจ้านั้นจึงชื่อว่ามหาธโน(แปลว่า
ทรงมีทรัพย์มาก). บาลีว่ามหาธโน ดังนั้นก็มี
คำว่า ทรงมีทรัพย์ คือชื่อว่าทรงมีทรัพย์
เพราะทรงมีทรัพย์คือปัญญาอันควรสรรเสริญ
เพราะมีทรัพย์คือปัญญาอันประกอบอยู่เป็นนิจ
เพราะมีทรัพย์คือปัญญาอันเที่ยง. ก็ผู้รู้ศัพท์
ทั้งหลาย ย่อมปรารถนาคำนี้ ในอรรถทั้ง ๓
เหล่านี้.

๕. เอวํ ปณฺณาคุณฺเณน ภควโต
๖. อตฺตสมฺปตฺตติสฺสิทฺธิ ทสฺสเสตฺวา ปุณฺ ปณฺณา-
๗. คุณฺเณเนว โลกहितสมฺปตฺตติสฺสิทฺธิ ทสฺสเสนฺนโต

๘. ทานพระธรรมเสนาบดี ครั้นแสดง
ความสำเร็จแห่งอัสสัมบัติ ของสมเด็จพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยพระปัญญาคุณอย่างนี้แล้ว

^๑ ม. สภาวมทฺทเตน. ^๒ ฉ. เอเตสุปิ.

เนตาคืออาทิมาห. ตตฺถ เวเนยฺเย
 สํสารสงฺขาตภยฺญจฺจานโต นิพฺพานสงฺขาต-
 เขมฺมจฺจานํ เนตา. ตตฺถ นยฺนกาเล
 เอวํ^๑ สํวรวิญฺญปฺพานวิญฺญวเสฺน เวเนยฺเย
วิเนตา. ธมฺมเทสฺนากาเล เอวํ^๑
 สํสยฺจฺเจทเนน อนฺุเนตา. สํสยํ จินฺทิตฺวา
 ปญฺญาเปตพฺพํ อตฺถํ ปญฺญาเปตา. ตถา
 ปญฺญาปิตานํ นิจฺฉยกรณฺเณ นิชฺฌาเปตา.

เมื่อจะแสดงความสำเร็จ แห่งโลกहितสมบัติ
 ด้วยพระปัญญาคุณนั้น เทียวอีก จึงกล่าวคำว่า
เป็นผู้นำ ดังนี้ เป็นต้น. บรรดาคำเหล่านั้น
 ชื่อว่า ทรงเป็นผู้นำ เวไนยสัตว์ทั้งหลายจาก
 สถานที่มีภัย กล่าวคือ สงสารไปสู่ที่อันเกษม
 กล่าวคือพระนิพพาน. ชื่อว่า ทรงเป็นผู้นำไป
วิเศษ ซึ่งเวไนยสัตว์ด้วยสามารถแห่งสังวร-
 วินัยและปหานวินัยในกาลที่ทรงนำไปในที่อัน
 เกษมนั้น. ชื่อว่า ทรงนำไปเนื่อง ๆ ด้วย
 คัดเสี่ยซึ่งความสงสัย ในการที่ทรงแสดง
 พระธรรมเทศนานั้นแหละ. ชื่อว่า ทรงบัญญัติ
 อรรถที่พึงตัดความสงสัยบัญญัติ. ชื่อว่า ทรง
ให้พินิจแล้ว (ทรงให้ตัดสิ้นเด็ดขาด) ด้วย
 การกระทำการตัดสินอรรถทั้งหลาย ที่ได้
 ทรงบัญญัติแล้วอย่างนั้น.

ตถา นิชฺฌาปิตสฺส อตฺถสฺส ปฏิปตฺติ-
 ปโยชนวเสฺน เปกฺกเขตตา^๒ ตถา ปฏิปฺนฺเน

ชื่อว่า ทรงให้เพง ด้วยอำนาจการประกอบ
 การปฏิบัติซึ่งอรรถที่ทรงให้พินิจแล้วอย่างนั้น.

^๑ จ. เอว. ^๒ อี. ปกฺกเขตตา.

คุณศุภสิทธิ์ มหาคุณ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อสัทท - คุณแม่หงส์ มหาคุณ

ปฏิบัติผละ ปสาเทตา. โส หิ ภควาติ
เอตถ หิ-กาโร อนนตรี วุตตสฺส อตฺตสฺส
การโฆปเทเส^๑ นินาโต. อนุปนฺนสฺส
มคฺคสฺส อุปปาเทตาติ สกสนฺตานิ น
อุปนฺนปุพฺพสฺส ฉอสาธาธมฺมาณเหตุภูตสฺส
อริยมคฺคสฺส โพธิมฺเล โลกहितฺตํ
สกสนฺตานิ อุปปาเทตา.

ชื่อว่า ทรงยังสัตว์ปฏิบัติแล้วอย่างนั้นให้
เบิกบานใจด้วยผลแห่งการปฏิบัติ. หิ-อักษร
ในคำว่า โส หิ ภควา นี้เป็นนิบาตลงใน
อรรถแห่งการชี้แจงถึงเหตุ แห่งอรรถที่
กล่าวแล้วในลำดับ. คำว่า ชื่อว่าทรงยัง
มรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ความว่า ทรง
ยังอริยมรรค อันเป็นเหตุแห่งอสาธาธมฺมาณ
ทั้ง ๖ ที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นในสันดานของ
พระองค์ให้เกิดขึ้น ในสันดานของพระองค์
เพื่อทรงเกื้อกูลแก่โลก ฌ กวางแห่งโพธิ-
พฤษ.

อสนฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตาติ^๒
เวเนยฺยสนฺตานิ อสนฺชาตปุพฺพสฺส
สาวกปารมิตฺตาณเหตุภูตสฺส อริยมคฺคสฺส
ธมฺมจกฺกปุพฺพตฺตโนโต ปฏฺติ ยาวชฺชกาลา
เวเนยฺยสนฺตานิ สญฺชเนตา^๓ สาวก-
เวเนยฺยานมฺปิ หิ สนฺตานิ ภควโต

คำว่า ทรงยังมรรคที่ยังไม่เกิดพร้อมให้เกิด
พร้อม มีความว่า ทรงยังอริยมรรคซึ่งเป็น
เหตุแห่งสาวกปารมิตฺตาณ ที่ยังไม่เคยเกิด
พร้อมในสันดานแห่งเวไนยสัตว์ให้เกิดพร้อม
ในสันดานแห่งเวไนยสัตว์ จำเดิมแต่ทรง
ประกาศพระธรรมจักร จนตราบเท่าถึงกาล

^๑ อ. การณาปเทเส.

^๒ อ. ก. สญฺชเนตาติ.

^๓ อ. ก. สญฺชเนตา.

วุดตวจเนเนว อริยมคฺคสุตฺต สญฺชานนโต ทุกวันนี. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ภควา สญฺชเนตา^๑ นาม โหติ. ทรงพระนามว่า ผู้ยังอริยมรรคให้เกิดพร้อม
เพราะเหตุที่ทรงยังอริยมรรค ให้เกิดพร้อม
ในสันดาน แม่แห่งสาวกเวไนยสัตว์ทั้งหลาย
ควยพระดำรัสที่พระองค์ได้ตรัสแล้วนั้นเทียว.

อนกฺขาตสุตฺต มคฺคสุตฺต อกฺขาตาคิ คำว่า ตรัสบอกมรรคที่ยังไม่มีใครบอก
อภฺยจฺมมฺสมนฺนาคตานํ พุทฺธภาวาย มีความว่า ทรงประทานพยากรณ์เพื่อความ
กตานิหารานํ โปธิสฺตฺตานํ พุทฺธภาวาย เป็นพระพุทฺธเจ้า แก่พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย
พฺยากรณํ ทตฺวา อนกฺขาตปุพฺพสุตฺต ผู้ประกอบแล้วด้วยธรรม ๘ ประการ ผู้มี
ปารมิตามคฺคสุตฺต, "พุทฺโธ ภวิสฺสตี" ติ กตฺตานิหาร เพื่อความเป็นพระพุทฺธเจ้า
พฺยากรณมตฺเตเนว วา โปธิมฺมุเล ชื่อว่าตรัสบอกมรรค คือ พระบารมีที่ไม่มีใคร
อุปฺปชฺชิตฺตปุพฺพสุตฺต อริยมคฺคสุตฺต อกฺขาตา. เคยบอก, อีกอย่างหนึ่ง ตรัสบอกอริยมรรค
อโย นโย ปจฺเจกโปธิสฺตฺตพฺยากรณेषิ ที่จะพึงเกิดขึ้น ณ ดวงแห่งโพธิพฤษฺช โดย
ลพฺภติเยว. เพียงพยากรณ์ว่า "ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทฺธ-
เจ้า" ดังนี้เท่านั้น. นัยนี้ยอมได้แม้ในการ
พยากรณ์พระปัจเจกโพธิสัตว์นั้นเทียว.

^๑ อี. ก. สญฺชานเนตา.

ก่อนควยทางนี้, จักข้ามนั้นเที่ยว กำลังข้าม
 อยู่หนึ่งเที่ยวซึ่งโอมะ" ควยสามารถแห่ง
 สุธุตตามรรค อนิมิตมรรค อัปณิหิตมรรค และ
 ควยสามารถแห่งมรรค ของอุคคัมภีตัญญุบุคคล
 วิปจิตัญญุบุคคล เนยยบุคคล.

มคคานุกามี จ ปนาติ ภควตา กตมคคานุ- บพวา มคคานุกามี จ ปน ความว่าเป็นผู้ไป
 กามีโน หุตวา. เอตถ จ-สทโท เหตุ- ตามมรรคที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปแล้ว.
 อตุเถ นิปาโต. เอเตน^๑ ภควโต จ-ศัพท์ในคำนี้เป็นนิบาตลงในอรรถแห่งเหตุ.
 มคคูปปาตนาทิกุณาธิกมาย เหตุ วุตโต ควย จ-ศัพท์นี้ เป็นอันทานกล่าวถึงเหตุเพื่อ
 โหติ. ปน-สทโท กตตุเถ นิปาโต. บรรลุคุณมีการทำมรรคให้เกิดขึ้น ของพระ-
 เตน ภควตา กตมคคการณ^๒ วุตต์ ผู้มีพระภาคเจ้า. ปน-ศัพท์เป็นนิบาตลงใน
 โหติ. ปจญา สมนนาคตาติ ปจมี คตสัส อรรถว่ากระทำแล้ว. ควยปน-ศัพท์นี้เป็นอัน
 ภควโต ปจจาคตสีลาทิกุณเณ สมนนาคตา. ทานกล่าวถึงการกระทำมรรค ที่พระผู้มี-
 อิติ เถโร "อนุปปนุสส มคคสัส พระภาคเจ้าทรงกระทำแล้ว. ส่องบพวา
 อูปปาเตตา"ติอาทีหิ ยสุมา สพเพปิ ปจญา สมนนาคตา ความว่า ผู้ประกอบแล้ว
 ภควโต สีลาทโย คุณา อรหตุตมคคเมว ควยสีลาทิกุณ ที่มาภายหลังของพระผู้มีพระ-

^๑ ฉ. เอเตน จ. ^๒ ฉ. กตมคคการณ.

คุณ เอกชัย มหาคณ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณปู่สัทท - คุณย่าหงส์ มหาคณ

นิสสัย อากตา, ตสมา อรหุต-
มคฺคเมว นิสสัย ฌณฺ กเถสิ.

ภาคผู้เสด็จไปแล้วที่แรก. ด้วยประการฉะนี้
พระเถระใดกล่าวคุณ อากัยอรหัตมรรค
นั่นเอง ด้วยคำว่า "ผู้ทรงยังมรรคที่ยังไม่
เกิดให้เกิดขึ้น" ดังนี้เป็นต้น เพราะคุณ
ทั้งหลายมีศีลเป็นต้นของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทั้งหมด อากัยอรหัตมรรคอย่างเดียวกันเท่านั้น
มาแล้ว.

ชานํ ชานาตีติ ชานิตพฺพํ ชานาติ,
สพฺพญฺญตฺยา ยงฺกิญฺจึ ปญฺญา ยชานิตพฺพํ
นาม อตฺถิ; ตํ สพฺพํ ปญฺจ เนยฺยปถสมฺภูตํ^๑
ปญฺญา ชานาตีติ อตฺถโธ. ปสฺสํ ปสฺสตีติ
ปสฺสตีพฺพํ ปสฺสตี, สพฺพทสฺสาวิตาย ตํเยว
เนยฺยปถํ จกฺขุณา ทิฏฺฐํ วิย กโรนฺโต
ปญฺญาจกฺขุณา ปสฺสตีติ อตฺถโธ. ยถา วา
เอกจฺจ วิปริตํ คณฺหนฺโต^๒ ชานนฺโตปิ น
ชานาติ, ปสฺสนฺโตปิ น ปสฺสตี, น เอว

บพว่า ชานํ ชานาติ ความว่า ย่อม
ทรงทราบสิ่งทีควรทรงทราบ, สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
ทีชื่อว่าควรทรงทราบด้วยพระปัญญา มีอยู่
เพราะทรงเป็นพระสัพพัญญู, ย่อมทรงทราบ
สิ่งนั้นทั้งหมดอันเป็นในยบถ ๕ ประการด้วย
ปัญญา. บพว่า ปสฺสํ ปสฺสตี คือย่อมทรงเห็น
สิ่งทีควรเห็น, ความว่า ย่อมทรงเห็น
ซึ่งในยบถนั้นนั่นแหละ ด้วยพระปัญญาจักษุ
เพราะความทีพระองค์เป็นผู้ทรงเห็นทั้งหมด

^๑ ฉ. ปญจ เนยฺยปถสมฺภูตํ.
^๒ อ. คณฺหนฺโตปิ.

สังฆกรรมปาสาณ. บ-พ. ๘-๓

ภควา. ภควา ปน ยถาสภาวํ ^๑คณฺหนฺโต
 ชานนฺโต ชานาติเยว, ปสฺสนฺโต
 ปสฺสติเยว? สฺวายํ ทสฺสนปริณายกญฺเณ
จกฺขุญฺโต.

กระทำให้เหมือนทรงเห็นด้วยพระจักขุ. อีก
 อย่างหนึ่ง บุคคลบางคนเมื่อถือวิปริตแม้อยู่
 ก็ชื่อว่าไม่รู้, แม่เห็นอยู่ก็ชื่อว่าไม่เห็นฉันใด,
 พระผู้มีพระภาคเจ้าหาเป็นเหมือนฉันนั้นไม่.
 แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงถือเอา
 สภาวะตามเป็นจริง ทรงรู้อยู่ ชื่อว่าย่อม
 ทรงรู้นั้นทีเดียว, ทรงเห็นอยู่ ชื่อว่าย่อมทรง
 เห็นนั้นทีเดียว, พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
 ชื่อว่า ย่อมทรงมีจักขุ เพราะอรรถว่าทรง
 เป็นผู้นำในการเห็น.

วิทิตตาทีฏญฺเณ ^๒ ณฺณญฺโต. อวิปริต-
 สภาวญฺเณ วา, ปริยคฺคิตฺถมฺมปวตฺตฺนโต
 ททฺเยน จินฺนเตตฺตฺวา วาจา ย นิจฺฉาริต-
 ธิมฺมมโยติ วา ^๓ ธมฺมญฺโต. เสฏฺฐญฺเณ
พรหมญฺโต. อถวา จกฺขุ วิย ญฺโตติ

ชื่อว่า ทรงมีญาณ เพราะอรรถว่าทรงมีความ
 เป็นผู้รู้เป็นตน. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ทรงมี
ธรรม เพราะอรรถว่าทรงมีสภาวะไม่วิปริต,
 หรือเพราะอรรถว่า ทรงเป็นผู้สำเร็จด้วย
 ธรรมที่ทรงคิดด้วยพระทัยแล้วทรงเปล่งออก

^๑ อ. คณฺหนฺโต ชานาติเยว ปสฺสติเยว.

^๒ อ. วิทิตตาทีฏญฺเณ.

^๓ อ. โปตฺถเก วา-สทฺโท นตฺถิ.

วรรค) ๑. พรรณนามหาปัญญาภคตา ๑. พรรณนานิเทศแห่งปัญญา ๑๖ ประการ ๓๗

จกขุญโต. ฌาณ วิย ภูโตติ ฌาณญโต.
ธมฺโม วิย ภูโตติ ธมฺมญโต. พุรหฺมา
วิย ภูโตติ พุรหฺมญโต. สุวายํ ธมฺมสุส
วจนโต, วตฺตนโต वा วตฺตา.

ด้วยพระวาจา โดยทรงประกาศพระปริยัติ-
ธรรม. ชื่อว่าทรงเป็นพรหม เพราะอรรถ
ว่าทรงเป็นผู้ประเสริฐสุด. อีกอย่างหนึ่ง
ชื่อว่าจกขุญโต เพราะอรรถว่า ทรงเป็น
เหมือนจกษุ. ชื่อว่าฌาณญโต เพราะอรรถ
ว่าทรงเป็นเหมือนฌาณ. ชื่อว่า ธมฺมญโต
เพราะอรรถว่า ทรงเป็นเหมือนพระธรรม.
ชื่อว่า พุรหฺมญโต เพราะอรรถว่าทรงเป็น
เหมือนพระพรหม. พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
ชื่อว่าวตฺตา (ผู้ตรัสบอกหรือผู้ทำให้เป็นไป)
เพราะตรัสพระธรรม, หรือเพราะยัง
พระธรรมให้เป็นไป.

นानปฺปกาเรหิ วจนโต वा^๑ วตฺตนโต
วา ปวตฺตา. อคฺคํ นีหริตฺวา นีหริตฺวา
นยฺนโต อฺคฺคสุส นินฺเนตา. อมฺตาธิกฺมาย
ปฏฺิปฺคฺติทฺสฺสนโต^๒ อมตปฺปกาสฺนาย वा

ชื่อว่าปวตฺตา (ผู้ตรัสบอกทั่วหรือผู้ทำให้เป็น
ไปโดยประการต่างๆ) เพราะตรัสพระธรรม
หรือเพราะยังพระธรรมให้เป็นไปโดยประ-
การต่าง ๆ. ชื่อว่าทรงนำอรรถออกแนะนำ

^๑ ฉ. โปตถเก วา-สทฺโท นตฺถิ.
^๒ ฉ. ปฏฺิปฺคฺติ เทสนโต.

คุณเอกชัย มหาคุณ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณปู่สัทท - คุณย่าหงส์ มหาคุณ

สังฆกรรมปกาสินี. ป-ท. ๘-๓

ธมฺมเทศนาย อมตสฺส อธิคมาปนโต
อมตสฺส ทาตา. โลกุตตรธมฺมสฺส
 อุปฺปาทิตตฺตา เวเนยฺยานุรูปเณ ยถาสฺสํ
 โลกุตตรธมฺมสฺส ทาเนน จ, ธมฺเมสุ จ
 อีสฺสโรติ ธมฺมสฺสามิ. ตถาคตปทํ เหฏฺฐา
 วุตฺตตฺถ.

เพราะทรงนำออกแล้ว นำออกแล้วซึ่งอรรถ
 แนะนำ. ชื่อว่า ทรงประทานอมตธรรม
 เพราะทรงแสดงการปฏิบัติ เพื่อการบรรลุ
 อมตธรรม, หรือเพราะยังบุคคลให้บรรลุ
 อมตธรรมด้วย พระธรรมเทศนาอันประกาศ
 อมตธรรม. ชื่อว่า ทรงเป็นพระธรรมสามิ
 เพราะอรรถว่า ทรงเป็นใหญ่โดยการให้
 โลกุตตรธรรม ตามความสะดวกโดยสมควร
 แก่เวไนยสัตว์ เพราะทรงยังโลกุตตรธรรม
 ให้ผุดขึ้นและทรงเป็นใหญ่ในธรรมทั้งหลาย.
 บทว่า ตถาคต มีอรรถอันใดกล่าวไว้ใน
 ทนหลัง.

อิทานิ "ชานํ ชานาตี" ตีอาทีหิ
 วุตฺตํ คุณฺํ สพฺพญฺญตฺตาย วิเสเสตฺวา
 ทสฺเสตฺกาโม สพฺพญฺญตฺตํ สาธเนนโต
 นตฺถิตีอาทีมาห. เอวมฺภูตสฺส หิ ตสฺส
 ภควโต ปารมิตาปุลฺลผลปฺภาวานิปฺพนฺเนน
 อรหตฺตมคฺคณา เณน สพฺพธมฺเมสุ สวาสนสฺส
 สมฺโมหสฺส วิหตฺตฺตา อัสจฉิกตํ นาม

บัดนี้ ท่านพระธรรมเสนาบดีประสงค์
 จะแสดงคุณที่ท่านใดกล่าวไว้ด้วยคำว่า "ชานํ
 ชานาตี" ดังนี้เป็นต้น ให้พิเศษ โดยความที่
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นพระสัมพันธุ
 เมื่อจะยังความเป็นพระสัมพันธุ ให้สำเร็จ
 จึงกล่าวคำว่า นตฺถิ ดังนี้เป็นต้น. จริงอยู่
 ขึ้นชื่อว่า สิ่งที่พระองค์ไม่ทรงกระทำให้แจ้ง

คุณเอกชัย มหาคุณ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณบุษิต - คุณย่าหงส์ มหาคุณ

นตฺถิ. อสมฺโมหโต สพฺพธมฺมานํ ฅาตตฺตา
อณฺณาตํ นาม นตฺถิ. ตเถว^๑ สพฺพธมฺมานํ
จกฺขุณา วีย ฅาณจกฺขุณา ทิฏฺฐตฺตา อทิฏฺฐํ
นาม นตฺถิ.

ยอมไม่มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ผู้ทรง
เป็นอย่างนี้ เพราะพระองค์ทรงขจัดได้
เด็ดขาดแล้วซึ่งความลุ่มหลง พร้อมทั้งวาสนา
ในธรรมทั้งปวง ทวยพระอรหัตมรรคญาณอัน
สำเร็จแล้ว ทวยอานุภาพแห่งกำลังบุญคือ
พระบารมี. ขึ้นชื่อว่า สิ่งที่พระองค์ไม่ทรง
รูแล้ว ย่อมไม่มี เพราะทรงรูแล้วซึ่งธรรม
ทั้งปวง โดยความไม่ลุ่มหลง. ขึ้นชื่อว่า สิ่ง
ที่พระองค์ไม่เห็น ย่อมไม่มี เพราะทรงเห็น
ธรรมทั้งปวงทวยพระญาณจักขุ เหมือนอย่าง
เห็นทวยตาอย่างนั้นทีเดียว.

ฅา ฅณน ปน ปตฺตตฺตา อวิทิตํ นาม นตฺถิ.
อสมฺโมหสจฺฉิกริยาย สจฺฉิกตฺตฺตา อสจฺฉิกตํ
นาม นตฺถิ. อสมฺโมหปญฺญาย สญฺญตฺตา
ปญฺญาย อสฺสสิตํ นาม นตฺถิ. ปจฺจุปปนฺนนฺติ
ปจฺจุปปนฺนํ กาลํ วา ธมฺมํ วา.
อุปาทายาติ อาทาย, อนฺโต กตฺวาติ

ขึ้นชื่อว่า สิ่งที่พระองค์ไม่ทรงทราบแล้ว
ยอมไม่มี เพราะถึงแล้วทวยพระญาณ. ขึ้น
ชื่อว่า สิ่งที่พระองค์ไม่กระทำให้แจ้งแล้ว
ยอมไม่มี เพราะกระทำให้แจ้งทวยการ
กระทำให้แจ้งคือความไม่ลุ่มหลง. ขึ้นชื่อว่า
สิ่งที่พระองค์ไม่ถูกต้องแล้ว ทวยพระปัญญา

^๑ ฉ. ตเถว จ.

สหธรรมิกสมาคม. ป-ท. ๘-๓

อตฺโถ. "อุปาทายา"^๑ติ วจเนเนว ย่อมไม่มี เพราะทรงถูกตองแล้วด้วยพระ-
 กาลวิมุตต์^๑ นิพพานมฺปิ กทิตเมว โหติ. ปัญญา คือ ความไม่ลุ่มหลง. คำว่า ปัจจุบัน
 "อตีตา"^๑ทิวจนาณิ จ "นตฺถิ"^๑ติอาทิ- คือกาลหรือธรรมอันเป็นปัจจุบัน. บทว่า
 วจเนเนว^๒ มฺภียนฺติ, "สพฺเพ"^๑ติอาทิ- อุปาทาย แปลว่า รวม, อธิบายว่ากันไว้
 วจเนเนว วา. ณ ภายใน. ด้วยคำว่า "อุปาทาย" นั้นเอง
 ย่อมเป็นอันรวมเอา ทั้งพระนิพพานอันเป็น
 กาลวิมุตติแล้วที่เกี่ยว. ก็คำว่า "อตีต"^๑
 เป็นต้น เชื่อมด้วยคำว่า "นตฺถิ"^๑ เป็นต้น
 นั้นเอง หรือด้วยคำว่า "สพฺเพ"^๑ เป็นต้น.

สพฺเพ ฐมฺมาติ สพฺพสงฺขตาสงฺขตธมฺม- บทว่า สพฺเพ ฐมฺมา (ธรรมทั้งปวง) เป็นคำ
 ปริยาทานิ. สพฺพภากาเรนาติ สพฺพธมฺเมสุ กำหนดถือเอาสังขตธรรม และอสังขตธรรม
 เอเกกสฺสเสว ฐมฺมสฺส อนิจฺจาการาที- ทั้งหมด. คำว่า โดยอาการทั้งปวง เป็น
 สพฺพภาการปริยาทานิ. ญาณมุเขติ คำกำหนดถือเอาอาการทั้งปวง มีอาการ
 ญาณาภิมุเข. อาปาถิ อาคจฺจนฺตีติ ไม่เที่ยงเป็นต้น แห่งธรรมแต่ละอย่าง ๆ
 โอสรรณิ อฺุเปนฺติ. "ชานิตพฺพนุ"^๑ติ ปทํ ในบรรดาธรรมทั้งหลายทั้งปวง นั้นที่เกี่ยว.
 "เนยฺยณฺ"^๑ติ ปทสฺส อตฺถวिवรรณตฺถิ วุตฺติ. บทว่า ญาณมุเข แปลว่า ตรงหน้าพระญาณ.

^๑ ฉ. กาลวิมุตต์.

^๒ อ. อาทิวจเนเนว จ.

คำว่า มาสู่คลอง คือเข้าถึงการรวมลง.
บทว่า "ชานิตัพพ" ทานกล่าวไว้ว่าเพื่อจะ
ขยายความแห่งบทว่า "เนยย" .

อตุตฺตโถ วาติอาทีสุ วา-สทโท
สมุจฺจยฺตโถ. อตุตฺตโถติ อตุตฺตโน อตุโถ.
ปรตฺตโถติ ปเรสํ ตินฺนํ โลกานํ อตุโถ.
อุภยฺตโถติ อตุตฺตโน จ ปเรสญฺจาติ
สกีเยว อุภินฺนํ อตุโถ. ทิจฺจธมฺมิโกติ
ทิจฺจธมฺเม นียุตฺโต, ทิจฺจธมฺมปฺปโยชโน
วา อตุโถ. สมฺปฺราเย นียุตฺโต,
สมฺปฺรายปฺปโยชโน วา อตุโถ^๑
สมฺปฺรายิโก. อุตฺตฺตฺตโนติอาทีสุ โวหาร-
วเสณ วตฺตพฺโพ สฺขปฺติจฺจตฺตฺตา อุตฺตฺตฺตโน.
โวหารํ อติภุมิตฺวา วตฺตพฺโพ สฺญตฺตา-
ปฺภิสํยุตฺโต ทฺกขปฺติจฺจตฺตฺตา กมฺภีโร.
โลกุตฺตโร อจฺจนฺตติโรกฺขตฺตฺตา กุโฬ.

วา-ศัพท์ ในคำว่า อตุตฺตโถ วา
(ประโยชน์) เป็นต้น มีอรรถว่า รวบรวม.
บทว่า อตุตฺตโถ แปลว่า ประโยชน์ของตน.
บทว่า ปรตฺตโถ แปลว่า ประโยชน์ของคนอื่น
คือของโลกทั้ง ๓. บทว่า อุภยฺตโถ แปลว่า
ประโยชน์ของทั้ง ๒ ฝ่าย ในคราวเดียวกัน
นั่นเอง คือของตนและของคนอื่น. บทว่า
ทิจฺจธมฺมิโก แปลว่าประโยชน์ที่ประกอบใน
ปัจจุบัน, หรือเป็นประโยชน์ในปัจจุบัน.
ประโยชน์ที่ประกอบในภพหน้า, หรือความ
ประสงค์ที่มีภพหน้าเป็นประโยชน์ ชื่อว่า
ประโยชน์ภพหน้า. ในคำว่า อุตฺตฺตฺตโน เป็นต้น
พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ อรรถที่พึงกล่าว
ไว้โดยเกี่ยวกับเป็นบัญญัติ ชื่อว่า ตฺน เพราะ

^๑ ฉ. โปตุตฺตเก "อตุโถ"ติ ปทํ นตฺถิ.

คุณวรพล มหาคุณ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณปู่สัทท - คุณย่าหงส์ มหาคุณ

เป็นที่ตั้งแห่งความรู้ได้โดยง่าย. อรรถที่ฟัง
กล่าวกล่าววงบัญญัติ อันปฏิสังยุตด้วยสัญญา
ชื่อว่า ล็ก เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความรู้ได้
โดยยาก. อรรถที่เป็นโลกุตรระ ชื่อว่า ล็กกลับ
เพราะอยู่นอกอินทรีย์อย่างแท้จริง.

อนิจจตาทีโก ฆนาทีหิ ปฏิจจนนตฺตา
ปฏิจจนโน. อปฺปจฺรโวหาเรณ วตฺตพฺโพ
ยถารุคฺ^๑ อคฺคเหตุวา อธิปฺปายสฺส
เนตพฺพตฺตา เนยโย. ปจฺรโวหาเรณ
วตฺตพฺโพ วจฺนมตฺเตน อธิปฺปายสฺส
นิตฺตตฺตา นีโต. สุปริสฺสุทฺถสึลสมาธิ-
วิปัสสนตฺโต ตทฺทกฺวิกฺขมฺภนฺวเสณ วชฺช-
วิรหิตตฺตา อนวชฺโช. กิเลสฺสมฺมุจฺเจทนโต
อริยมคฺคตฺโต นิกฺกิลโส. กิเลส-
ปฏิบัติปฺปสฺสทฺตตฺตา อริยผลตฺโต โวทาน.
สงฺขตาสงฺขเตสฺส อคฺคธมฺมตฺตา นิพฺพานํ
ปรมตฺโต. ปริวตฺตตีติ พุทฺธฌานสฺส

อรรถที่มีความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้นชื่อว่า
อรรถที่ปกปิดไว้ เพราะถูกความเป็นกลุ่มก้อน
เป็นต้นปิดบัง. อรรถที่ฟังกล่าวด้วยบัญญัติ
ที่ยังไม่ปรากฏ ชื่อว่า ฟังแนะนำ เพราะ
ฟังแนะนำคำอธิบายไม่ถือเอาตามที่ชอบใจ.
อรรถที่ฟังกล่าวด้วยบัญญัติที่ปรากฏ ชื่อว่า
แนะนำแล้ว เพราะแนะนำคำอธิบายแล้ว
โดยเป็นเพียงถ้อยคำ. อรรถ (สภาวะ)
แห่งศีลที่บริสุทธิ์คือ สมาธิและวิปัสสนา ชื่อว่า
ไม่มีโทษ เพราะเว้นจากโทษควยอำนาจ
แห่งตทั้งคพหानและวิกขัมภนปหान. อรรถ
แห่งพระอริยมรรค ชื่อว่า ไม่มีกิเลส เพราะ

^๑ อ. ยถารูป.

วิสัยภาวโต อพทิกุตตุตา อนุโตพุทธณาณ
พยาปิตฺวา วา สมนฺตา วา อาลึงฺกิตฺวา
วา วิเสเสน วา วุตฺตติ.

ตักกิลเสโตเกิดขาด. อรรถแห่งพระอริยผล
ชื่อว่าผองแผ้ว เพราะระงับกิลเสโตแล้ว.
นิพพานชื่อว่าปรมัตถ์ เพราะในบรรดาสังขต-
ธรรมและอสังขตธรรมทั้งหลายเป็นธรรมอัน
ล้ำเลิศ. บทว่า ปริวตฺตติ ความว่า
ยอมเป็นไปซึ่มซาบก็โต ยอมเป็นไปโดยรอบ
ก็โต ยอมเป็นไปแนบแน่นก็โต ยอมเป็นไป
โดยพิเศษก็โต ในภายในพุทธญาณ เพราะ
ไม่อยู่ในภายนอกโดยที่เป็นวิสัยของพุทธญาณ.

สพฺพ กายกมฺมนฺตืออาทึหิ ภควโต
ณามยตํ ทสฺเสตี. ณานวนุปริวตฺตตี
ณานํ อนุปริวตฺตติ, ณานวิริทํ น โหตีตี
อตฺโต. อปฺปฏิหฺตฺนฺติ นีราวรรณํ ทสฺเสตี.
ปนฺ สพฺพณฺณตํ อูปฺมาย สฺวเชตฺตุกาโม
ยวตกนฺตืออาทึมาห. ตตฺถ ชานิตฺตพฺพนฺติ
เนยฺยํ, เนยฺยปริยฺนฺโต เนยฺยวสานมสฺส
อตฺถิตฺติ เนยฺยปริยฺนฺตีกํ. อสพฺพณฺณนํ ปน
เนยฺยวสานเมว นตฺถิ. ณานปริยฺนฺติเกปิ
เอเสว นโย. ปุริมยเมเก วุตฺตตฺถเมว

ควยคำว่า สพฺพ กายกมฺม (กายกรรม
ทั้งปวง) เป็นต้น ท่านแสดงความที่กรรม
ทั้ง ๓ สำเร็จควยพระญาณของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า. บทว่า ณานวนุปริวตฺตติ แปลว่า
เป็นไปตามพระญาณ, ความว่า ไม่เว้นจาก
พระญาณ. บทว่า อปฺปฏิหฺตํ ท่านแสดง
ถึงความที่พระญาณเป็นธรรมชาติไม่มีเครื่อง
อะไรขัดข้อง. ท่านพระธรรมเสนาบดีใครจะ
ยังความเป็นพระสัพพัญญูให้สำเร็จควยอุปมา
จึงกล่าวคำว่า ยวตกํ (มีเท่าใด) เป็นต้น.

อิมินา ยมเกน วิเสเสตฺวา ทสฺเสติ, จะวินิจฉัยในคำนั้นต่อไป ชื่อว่า เนยฺย
 ตติยยมเกน ปฏิเสธวเสน นิยมิตฺวา เพราะอรรถว่า ควรรู้, พระญาณ ชื่อว่า
 ทสฺเสติ. เอตฺถ จ เนยฺย ญาณสฺส เนยฺยปริยัติกั เพราะอรรถว่า มีสิ่งที่ควรรู้
 ปถตฺตา เนยฺยปโถ. เป็นที่สุครอบ คือมีสิ่งที่ควรรู้เป็นอวสาน.
 ส่วนผู้มีใช้สัมพัญญทั้งหลาย ย่อมไม่มีสิ่งที่
 ควรรู้เป็นอวสานเลย. แม้ในสิ่งที่ควรรู้
 ซึ่งมีพระญาณเป็นที่สุก ก็มีนัยดังนี้เหมือนกัน.
 ท่านแสดงอรรถที่กล่าวไว้ในคฺฐแรกให้ต่างกัน
 ควบคู่กัน, ท่านแสดงกำหนดด้วยอำนาจการ
 ปฏิเสธด้วยคฺฐที่ ๓. ก็ในที่นี้สิ่งที่ควรรู้ ชื่อว่า
เนยฺย เพราะเป็นทางแห่งพระญาณ.

อณฺมมณฺณปริยัตถุจายิโนติ เนยฺยญฺจ บทว่า อณฺมมณฺณปริยัตถุจายิโน (แปลว่า
 ญาณญฺจ เขเปตฺวา จานโต อณฺมมณฺณสฺส ตั้งอยู่ในที่สุครอบของกันและกัน) มีความว่า
 ปริยนฺเต จานสีลา. อาวชฺชนปฏิพทฺธาติ มีปกติตั้งอยู่ในที่สุครอบของกันและกัน เพราะ
 มโนทวาราวชฺชนายตฺตา, อาวชฺชิตา- ตั้งอยู่ยังสิ่งที่ควรรู้ และพระญาณให้สิ้นไป.
 นนฺตรเมว ชานาตีติ อตฺโถ. อากงฺข- คำว่า เนื่องด้วยอวชฺชนะ ก็คือเนื่องด้วย
ปฏิพทฺธาติ^๑ รุจิอายตฺตา, อาวชฺชนานนฺตร มโนทวาราวชฺชนะ, ความว่า ย่อมทรงรู้ใน

^๑ ส. อ. อากงฺขนปฏิพทฺธาติ.

ชวณณาณน ชานาตีตี อตุโถ. อิตราณี ลำค้ำที่นี้กถึงนั้งเอง. คำว่า เนื่องด้วย
 เทว ปทานิ อิมลั ทูวินัน ปทานั ความหวัง ก็คือว่าเนื่องด้วยความชอบใจ,
 ยถากุกเมน อตุถปุกาสนตุถั วุตตานี. ความว่า ยอมทรงรูควยชวณณาณนในลำค้ำ
พุทโธ อาสยั ชานาตีตีอาที่นี ฅาณกถายั แห่งอ่าวชันะ. ส่องบทนอกนัทานกล่าวไว้
 วณณิตานี. มหานิทุเทเส^๑ ปน "ภควา เพื่อประกาศเนื้อความแห่งบททั้ง ๒ นี้ ตาม
 อาสยั ชานาตี"ตี อากคั. ตตุถ "พุทฺธสัส ลำค้ำ. คำว่า พุทฺธ อาสยั ชานาตี เป็นตัน
 ภควโต"ตี^๒ อากตฎุจาเน จ อีธ กตุถจี ขาพเจาไตพรรณนาไว้ในฅาณภคแล้ว. แต่
 "พุทฺธสัส"ตี อากคั. ในมทานิเทศมาแล้วว่า "ภควา อาสยั
 ชานาตี" ถังนี้. ก็ในอากตสถานในคัมภีร์
 มทานิเทศนั้งบาลีมาแล้วว่า "พุทฺธสัส ภควโต"
 แต่ในคัมภีร์ปฏิสัทธิทามรรคนี้ ในบางแห่ง
 พระบาลีมาแล้วว่า "พุทฺธสัส" ถังนี้.

อนตมโสตี อูปริมนุเตน. ติมิตี- บทว่า อนตมโส แปลว่า โดยที่สุด
มิงฺคลนฺตี เอตุถ ติมิ นาม เอกา เบื้องสูง. ในบทว่า ติมิติมิงฺคล นี้มีความว่า
 มจฺจนฺชาตี, ติมิ กลิตุ^๒ สมตฺถา ตโต ปลาชนิดหนึ่งชื่อว่าติมิ; ปลาชนิดหนึ่งมีสร้ระ
 มหนฺตสร้ระตี^๓ ติมิงฺคลา นาม เอกา ใหญ่กว่าปลาตินั้น สามารถจะกลืนกินปลาติมิ

^๑ ขุ. มหา. ๒๔/๒๑๘.
^๒ ฉ. คิลิตุ.
^๓ ฉ. โปตุถเก อิติ-สทฺโท นตฺถิ.

คุณวรพล มหาคุณ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณปู่สัท - คุณย่าหงส์ มหาคุณ

มัจฉชาติ, ^๑ติมิงกล^๑ กลิตฺตํ สมตฺถา
 ปญฺจโยชนสติกสรีรา ติมิตติมิงกลา นาม
 เอกา มัจฉชาติ. อธิ ชาตિકุคฺคหณเณ
 เอกวงนํ กตฺตุนฺติ เวทิตพฺพํ. ครุพฺ
เวนเตยฺยนฺติ เอตฺถ ครุโพธิ ชาติวเสน
 นามํ, เวนเตยฺยโยติ โคตฺตวเสน.
ปเทเสติ เอกเทเส.

สาริปุตฺตสฺมาติ สพฺพพฺพุธานํ ธมฺมเสนา-
 ปตฺติเตเร กเหตุวา วุตฺตุนฺติ เวทิตพฺพํ.
 เสสสาวกา หิ ปญฺญาธ ธมฺมเสนา-
 ปตฺติเตเรณ สมานา^๒ นาม นตฺถิ. ยถาห
 "เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขุณํ
 มหาปญฺญานํ ยทิตํ สาริปุตฺโต"ติ.^๓
 อฏฺฐกถายญฺจ วุตฺตํ :

ได้ ชื่อว่า ติมิงกละ, ปลาชนิดหนึ่งมีสร้อย
 ๕๐๐ โยชนสามารถจะกลืนกินแมปลา ชื่อว่า
 ติมิงกละได้ ชื่อว่าติมิตติมิงกละ. ในที่นี้พึง
 ทราบว่า ท่านกระทำเอกวงนจะไวด้วยการ
 ถ้อเอาชาติ. ในสองบทว่า ครุ เวนเตยฺย
 นี้ บทว่า ครุโพ (ครุท) เป็นชื่อเนื่องด้วย
 ชาติ, บทว่า เวนเตยฺย เวนไทย เป็นชื่อ
 เนื่องด้วยโคตร. บทว่า ปเทเส ไคแก
 ในเอกเทศ.

บทว่า สาริปุตฺตสฺมา (แปลว่าผู้เสมอด้วย
 พระสาริปุตฺร) พึงทราบว่าท่านกล่าวถ้อเอา
 พระเถระผู้เป็นพระธรรมเสนาบดีของพระ-
 พุทธเจ้าทุกพระองค์. ด้วยว่าพระสาวก
 ที่เหลือ ที่ชื่อว่าเสมอด้วยพระเถระผู้เป็น
 พระธรรมเสนาบดีโดยบัญญัติยอมไม่มี. ดังที่
 ตรัสไว้ว่า "อุกรภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุ

^๑ ฉ. ติมิงกลมฺปิ.

^๒ ฉ. สมา.

^๓ อญ. เอกก. ๒๐/๓๑.

สาวกของเราผู้มีปัญญามาก สารีบุตรนี้เป็น
เลิศ" ดังนี้. และที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถ-
กถาวา :

"โลกนาถ จเปตวาน
เย จญเณ สนฺติ ปาณินโน
ปญฺญา ย สาริปุตฺตสฺส
กถํ นาคมนฺติ โสฬสินฺ"ติ?

"ก็สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด เว้น
พระโลกนาถเจ้า สัตว์เหล่านั้น
ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ ควญปัญญา
ของพระสารีบุตร".

ผริตวาติ พุทฺธญาณํ สพฺพเทว-
มนุสฺसानมฺปิ ปญฺญํ ปาปฺมุติวาทา จานโต
เตสํ ปญฺญํ ผริตฺวา พยาปิตฺวา ติฏฺฐติ.
อติฆฺลิตฺวาติ พุทฺธญาณํ สพฺพเทวมฺนุสฺसानมฺปิ
ปญฺญํ อติภฺกมิตฺวา เตสํ อวิสยภูตมฺปิ
สพฺพเนยฺย^๑ ฆฺลิตฺวา ภยฺชิตฺวา ติฏฺฐติ.
มหานิทฺเทเส^๒ปน "อภิกฺวิทฺวา"ติ ปาโร,
มทฺทิตฺวาติปิ อตฺโถ. เยปิ เตตฺถอาทิตฺ^๓

บทว่า ผริตฺวา ความว่า พุทฺธญาณ
ถึงปัญญาแม่ของเทวดาและมนุษย์ทั้งปวงแล้ว
แผ่ไป คือชิมซาบปัญญาของเทวดาและมนุษย์
เหล่านั้นตั้งอยู่โดยฐานะ. บทว่า อติฆฺลิตฺวา
ความว่า พุทฺธญาณก้าวล่วงเสียซึ่งปัญญาแม่
ของเทวดาและมนุษย์ทั้งปวงแล้วเสียคือ คือ
ทำลายสิ่งที่ควรรูทั้งปวงแม่ซึ่งไม่ใช่เป็นวิสัย
ของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้นตั้งอยู่. ส่วน

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๗.

^๒ ฉ. สพฺพ เนยฺย.

^๓ ชุ. มหา. ๒๔/๒๑๔.

^๔ อี. อาทิตฺ.

เอวํ ฌริตฺวา อติมฺลิตฺวา จานสฺส ในมฺหานิเทศมีพระบาลีว่า "อภิภวิตฺวา"
 ปจฺจกฺขการณํ ทสฺเสตี. ตตฺถ ปณฺทิตาติ (ครอบงำแล้ว)ตั้งนี้ก็มี, ความว่า ย้ายแล้ว
 ปณฺทิจฺเจเน สมนฺนาคตา. ตั้งนี้ก็มี. ด้วยคำว่า เยปิ เต เป็นต้น
 ทานแสดงเหตุที่ประจักษ์แห่งการแผ่ไป ย้าย
 ตั้งอยู่อย่างนี้. ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า
เป็นบัณฑิต คือประกอบแล้วด้วยความเป็น
 บัณฑิต.

นิปฺญาติ สณฺหสุขุมพฺุทธิโน สุขุเม อตฺถนฺตเร บทว่า นิปฺญา คือเป็นผู้มีปัญญาละเอียดสุขุม
 ปฏิวิชฺฌนสมฺตถา. กตปรปฺปวาทาติ สามารถจะแทงตลอดอรรถพิเศษอันละเอียด
 ฌาตปรปฺปวาทา เจว ปเรหิ สหฺธิ ได้. บทว่า กตปรปฺปวาทา ความว่า เป็น
 กตวาทปริจยา จ. วาลเวธิรูปาติ ผู้รูวาทะโต้ตอบกับคนอื่น และมีความคุ้นเคย
 วาลเวธิธฺนุกฺกทสฺทิสสา. ^๑ เต ภินฺทนฺตา วาทะที่กระทำร่วมกับคนอื่น. บทว่า วาล-
เวธิรูปา แปลว่า เหมือนกับนายขมังธูยิง
 ฌนฺตปริจยา จ. วาลํ สุขุมานิปิ ปเรสฺส ขนทราย ฉะนั้น. คำว่า เต ภินฺทนฺตา ฌนฺต
ทิฏฺฐิมฺมานิ อตฺถโน ปณฺณาคมเนน จฺรณฺติ ปณฺณาคเตน ทิฏฺฐิกฺตานิ มีความว่า
 ภินฺทนฺตา วิย จฺรณฺตีติ อตฺถโถ. อถวา ย่อมเที่ยวไป เหมือนอย่างทำลายอยู่ซึ่งการ

^{๑-๑} ข. มหา. ๒๔/๒๑๔ โวภินฺทนฺตา,
 ฉ. โปตฺถเกปิ เอวเมว, ม. ม.
 ๑๒/๓๓๗ องฺเก. โอลฺลเกตพฺพิ.

วรรค) ๑. พรรณนามหาปัญญาภคธา ๑. พรรณนามิเทศแห่งปัญญา ๑๖ ประการ ๔๔

"คุณคตฺ มุตตคตฺ"^๑ติอาที่สุ วิย ปรุณา ไป คือ ทิฐิของบุคคลเหล่าอื่นแม่นั้นละเอียดย
เอว ปรุณาตทานิ, ทิฐุสิโย เอว ควยการไปแห่งปัญญาของตน คุณนายขม้งธนู
ทิฐุสิคตทานิ. ยิ่งถูกปลายชนทราย ฉะนั้น. อีกอย่างหนึ่ง
ปัญญานั้นแหละ ชื่อว่า ปัญญาคตะ ทิฐุนั้นแหละ
ชื่อว่า ทิฐุคตะ ดังในคำว่า "คุณคตฺ (แปลว่า
คุณ) มุตตคตฺ (แปลว่า มุต)" เป็นต้น.

ปรุหํ อภิสงฺขริตฺวาติ ทฺวิปทมฺปิ คำว่า แต่งปัญหา คือรจนาคำถาม
ติปทมฺปิ จตฺตูปทมฺปิ ปุจฺฉํ รจยิตฺวา. เตสํ ๒ บทบาง ๓ บทบาง ๔ บทบาง. ทาน
ปรุทานํ อติพฺหุคตฺตา^๒ สพฺพสงฺคหตฺถํ กล่าวเป็น ๒ วาระ เพื่อจะส่งเคราะห์คำ
ทฺวิกฺขตฺตํ วุตฺตํ. กุพฺพานิ จ ปฏิจฺจนฺนานิ ทั้งปวงเพราะปัญหาเหล่านั้นมีมากอย่างยิ่ง.
จ อตฺตชาตานิติ ปาสเสโส. เตสํ ตถา (ชื่อว่า) กุพฺพานิ จ ปฏิจฺจนฺนานิ จ
วินยํ ทิสฺวา "อตฺตนา อภิสงฺขตฺปรุหํ มีพระบาลีที่เหลือว่า อตฺตชาตานิ (แปลว่า
ปุจฺฉตฺตฺ"^๑ติ เอวํ ภควตา อธิปฺเปตฺตฺตา เนื้อความที่ซ่อนเร้นและปกปิด). บัณฑิต
ปรุหํ ปุจฺฉนฺนติ. อญฺเณสํ ปน ปุจฺฉาย ทั้งหลายเห็นนัยต่าง ๆ แห่งปัญหาเหล่านั้น
โอภาสเมว อทฺตฺวา ภควา อุปสงฺกมฺนฺตานํ อย่างนั้นแล้ว จึงถามปัญหา เพราะพระผู้มี-
ธมฺมํ เทเสตี. ยถาห : พระภาคเจ้า ทรงประสงค์แล้วอย่างนี้ว่า

^๑ องฺ. นวก. ๒๓/๓๔๘.
^๒ ส. อติพหุ กตฺวา.

สังฆกรรมปกาสนี. ป-ท. ๘-๘

บริษัทไทยการ์เมนต์เอ็กซ์พอร์ต จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"จงถามปัญหาที่ตนแต่งไว้เถิด" ดังนี้. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ามีไฉนทรงประทานโอกาสเพื่อการถามแก่คนอื่นที่เดียว ย่อมทรงแสดงธรรมแก่ผู้เขาไปเฝ้าอยู่. ดังที่ตรัสไว้ว่า :

"เต ปรุฬห์ อภิสงฺขโรนฺติ
 'อิมํ มยํ ปรุฬห์ สมณํ โคตมํ
 อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิสฺสาม, สเจ
 โน สมโณ โคตโม เอวํ ปุณฺโณ
 เอวํ พุยากริสฺสตี, เอวมสฺส
 มยํ ตํ วาที อารโเปสฺสาม,
 เอวํ เจปิ โน ปุณฺโณ เอวํ
 พุยากริสฺสตี, เอวํปิสฺส มยํ ตํ
 วาที อารโเปสฺสามา'ติ.

เต เยน สมโณ โคตโม,
 เตนฺอุปสงฺกมฺนฺติ, เต สมโณ
 โคตโม ธรรมิยา กถาย สนฺทสฺเสตี
 สมาทเปตี สมฺตเตเชตี สมฺปหํเสตี.

"คนเหล่านั้นย่อมแต่งปัญหา
 ด้วยคิดว่า 'พวกเราเข้าไปเฝ้า
 พระสมณโคตม แล้วจักถามปัญหานี้,
 ถ้าพระสมณโคตม ถูกพวกเราถาม
 อย่างนี้ จักแก้อย่างนี้, เมื่อเป็นเช่นนั้น
 พวกเราจักยกวาหะ (โทษ) แก่พระ-
 สมณโคตม นั้น, แมหากว่าพระสมณ-
 โคตมถูกพวกเราถามแล้วอย่างนี้ จัก
 ตอบอย่างนี้, พวกเราจักยกวาหะ
 (โทษ) นั้นขึ้นแก่พระสมณโคตม นั้น
 อย่างนี้' ดังนี้.

คนเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระสมณ-
 โคตมถึงที่ประทับ, พระสมณโคตม
 แสดงชักชวนให้ชนเหล่านั้น อาจหาญ
 ราวเรียง ด้วยธรรมิกถา. คนเหล่านั้น

เต สมณเณ โคตเมณ ฐมมिया
กถาย สนนทสฺสิตา สสมาทปิตา
สมุตเตชิตา สมุพหฺสิตา น เจว
สมณฺ โคตมํ ปญฺหํ ปุจฺจนฺตึ, กุตสฺส
วาทํ อารุเปสฺสสนฺตึ, อญฺญทตฺถ
สมณสฺเสว โคตมสฺส สวากา
สมุพชฺชนฺตึ"ติ?

อันพระสมณโคตม แสดงชักชวนให้
อาจหาญ ให้เราเร่งด้วยธรรมิกถา
แล้ว ย่อมถามปัญหาเกี่ยวกับพระสมณโคตม
ก็หามิได้, จักยกวาทะ (โทษ)
แก่พระสมณโคตมนั้นใดแต่ไหน, โดย
ที่แท้ จักสำเร็จเป็นสาวกของพระ-
สมณโคตมอย่างเดียวกัน".

กสฺมา ปญฺหํ น ปุจฺจนฺตึติ เจ ?

หากจะถามว่าคนทั้งหลายไม่ถามปัญหา

ภควา กิร ปริสฺมชฺเฒ ฐมฺมํ เทเสนฺโต
ปรีสาเย อชฺฌาสยฺ โอลโลเกติ. ตโต
ปสฺสตี "อิมะ ปญฺหิตา กุพฺหํ รหฺสฺสํ ปญฺหํ
โอวภูฏิกสาร์ กตฺวา อากตา"ติ. โส เตหิ
อပ္ภูโจเยว "ปญฺหปุจฺจนาย เอตฺตกา
โทสา, วิสฺสชฺชเน เอตฺตกา, อตฺถ
ปเท อกฺขเร เอตฺตกาติ อิมะ ปญฺห
ปุจฺจนฺโต เอวํ ปุจฺเจยฺย, วิสฺสชฺชเนโต
เอวํ วิสฺสชฺชเยยฺยา"ติ อิติ โอวภูฏิกสาร์

เพราะเหตุไร ? ตอบว่า ไคยินว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงธรรมในท่าม-
กลางบริษัท ย่อมทรงตรวจดูอุทธาศัยของ
บริษัท. ลำดับนั้น ทรงเห็นว่า "บัณฑิตเหล่านั้น
ไคยกระทำปัญหาอันซ่อนเร้นให้มีสาระอันปิด-
บังไว้มาแล้ว". พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นอัน
คนทั้งหลายเหล่านั้น ยังมีไคยูลถามนั้นเที่ยว
ย่อมทรงขจัดปัญหาที่เขาทำให้มีสาระอันปิด-
บังนำมาใส่ไว้ในระหว่างแห่งพระธรรมกถา

๑ ม. ม. ๑๒/๓๓๗ องฺเก จุพฺพตฺถิปโทปม-
สฺสตนโย.

สังฆกรรมปกาสัย. ป-ท. ๘-๘

หทัย สิวจนฺตา วิย ฐมฺมํ กถเนติ.

ถึงพร้อมด้วยทัศนะ มีพระสุรเสียงอันไพเราะ
มีพระชีวหาอ่อน มีช่องพระทนต์เรียบสนิท
เป็นอย่างดี ย่อมทรงแสดงพระธรรม คุณ
จะรดหทัยด้วยน้ำอมฤต.

ตตฺร เนสํ เมตฺตาผรเณน ปสนฺนจิตฺตานํ
เอวํ โหติ : "เอวรูปํ อเทวชฺฌกถํ
อโมฆกถํ นิยุยานิกกถํ กถเนเตน ภควตา
สทฺธิ น สกฺขิสฺสาม ปจฺจนิกคฺคาหํ
คณฺหิตุนฺ"ติ อตฺตโน ปสนฺนภา เวเนว
ปญฺหํ น ปุจฺจนฺตฺติ.

ในเพราะเหตุ แห่งการเห็นและการฟังนั้น
คนทั้งหลายผู้มีจิตเลื่อมใส เพราะการทรง
แผเมตตาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น
ย่อมมีความดำริอย่างนี้ว่า: "เราไม่สามารถ
จะถือเป็นข้าศึกกับพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ตรัส
แต่ถ้อยคำซึ่งไม่เป็นสอง ถ้อยคำซึ่งไม่เป็น
โมฆะ ถ้อยคำซึ่งเป็นนิยานิกะ เห็นปานนี้ได้"
ดังนั้น ย่อมไม่ทูลถามปัญหาโดยภาวะที่ตน
เลื่อมใสนั่นเอง.

กถิตา วิสฺสชฺชิตา จาติ "เอวํ
ตุเมห ปุจฺฉณา"ติ ปุจฺฉิตปญฺหานํ
อุจฺจารเณน เต ปญฺหา ภควตา กถิตา
เอว โหนฺติ. ยถา จ เต วิสฺสชฺชเชตพฺพา,
ตถา วิสฺสชฺชิตา เอว โหนฺติ.
นิตฺธิฎฺฐการณาติ อิมินา การเณน อิมินา

คำว่า ปัญหาเหล่านั้นพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสบอกและทรงแก้แล้ว มีความว่า
ปัญหาเหล่านั้น ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาค-
เจ้าตรัสบอกแล้วนั้นทีเดียว ด้วยการกล่าวถึง
ปัญหาที่บัณฑิตเหล่านั้นกล่าวว่า "ท่านจงถาม
อย่างนี้" ดังนั้นแล้วทูลถาม. และยอมเป็น

สังฆธรรมปาสาณ. ป-ท. ๘-๘

เหตุณา เอวัง โหตีติ เอวัง สเหตุกั กตุวา
 วิสุสชชเนน ภควตา นิหิตฺทิจฺจการณา เอว
 โหนติ เต ปญฺหา.

ปัญหาที่ทรงแก้แล้ว โดยประการที่จะพึงทรง
 แก้ไว้นั้น. คำว่า มีเหตุที่ทรงแสดงไขให้
เห็นชัดว่า ปัญหาเหล่านั้นมีเหตุอันพระผู้มี-
 พระภาคเจ้าแสดงไขไว้ ด้วยการวิสัชนา
 กระทำให้เป็นไปกับด้วยเหตุอย่างนี้ว่า เป็น
 อย่างนี้ เพราะการณอันนี้ เพราะเหตุอันนี้
 ดังนี้.

อุปฺกขิตฺตกา จ เต ภควโต สมฺปชฺชนตีติ
 เต ชตฺตยปญฺทิตาทโย ภควโต ปญฺห-
 วิสุสชชเนเนว ภควโต สมีเป ชิตฺตกา
 ปาทชิตฺตกา สมฺปชฺชนติ, สāvกา วา
 สมฺปชฺชนติ อุปาสกา วาตี อตุโถ,
 สāvกสมฺปตฺตี วา ปาปฺพนฺติ อุปาสกสมฺปตฺตี
 วาตี วุตฺตํ โหตี. อณฺดาติ อนนฺตรตฺถ
 นิปาโต, เตสํ อุปฺกขิตฺตกสมฺปตฺตี-
 สมฺนนฺตรเมวาตี อตุโถ. ตตฺถณฺดาติ ตสฺมี
 จาเน, ตสฺมี อธิกาเร วา. อติโรจตีติ
 อติวีย โชเตติ ปกาสติ. ยทิตฺ ปญฺญาชาติ

คำว่า อุปฺกขิตฺตกา จ เต ภควโต สมฺปชฺชนติ
 มีความว่า ชตฺตยปญฺทิตเป็นตน เหล่านั้น
 ย่อมสำเร็จ เป็นผู้หมอบลงในที่ไกลคือหมอบ
 ลงที่พระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำ
 วิสัชนาปัญหาของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเอง,
 หมายความว่า ย่อมสำเร็จเป็นพระสาวก
 หรือเป็นอุบาสก, อีกอย่างหนึ่ง มีคำอธิบาย
 ว่า ย่อมถึงสาวกสมบัติหรืออุบาสกสมบัติ.
 คำว่า อณฺ เป็นนิบาตลงในอรรถว่าเป็นลำดับ,
 หมายความว่าในลำดับแห่งการสำเร็จเป็นผู้หมอบ
 ในที่ไกล ของชตฺตยปญฺทิตเหล่านั้นนั่นเอง.

๑ ฉ. โปตุถเก เจว สทฺธมฺมปฺปชฺชโชติกาเย จ
 (๑/๓๗๕) นิปาโตติ ปทํ นตฺถิ.

ยายั ภควโต ปญญา, ตาย ปญญา บทว่า ตตถุ แปลว่าในที่นั้น, หรือแปลว่าใน
 ภควาว อติโรจตีติ อตุโถ. อติสทโท อธิการนั้น. บทว่า อติโรจติ แปลว่า ข้อม
 การณตุเถ; อิมินา การณน อคโค รุงเรื่อง ข้อมแจ่มใสยิ่งนัก. บทว่า ยทิทำ
อสามนตปญโณติ อตุโถ.^๑ ปญญา ความว่า ปัญญาของพระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้านี้ใด, พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเพียง
 ทรงรุงเรื่องยิ่งด้วยปัญญานั้น. อติ-ศัพท์ลง
 ในอรรถว่า เป็นเหตุ, ความว่า พระผู้มี-
 พระภาคเจ้า ทรงเป็นผู้เลิศมีปัญญาไม่ไกล
 ด้วยเหตุนี้ดังนี้.

๖. ราคิ อภิกุยยตีติ ภริปญญาติ ๖. คำว่า ชื่อว่า ภริปัญญา เพราะ
 ส่า ส่า มคฺคปญญา^๓ อตุตนา วชฺช^๔ ราคิ อรรธว่า ครอบงำอยู่ซึ่ง ราคะคังนี้ มีความว่า
 อภิกุยยติ อภิกวติ มทฺทตีติ ภริปญญา. ปัญญาในมรรคนั้น ๆ ชื่อว่า ภริปัญญา เพราะ
ภริตี หิ ผุญฺจฺจฺโส^๕ วิสทฺตฺโถ. ยา จ อรรถว่า ครอบงำ คือ ขมชี่ ยำยี่ ราคะที่ตน
ผุญฺจา,^๖ ส่า ปฏิปกฺขิ อภิกวติ น พึงฆ่า. ก็บทว่า ภริ มีอรรถว่า แแผไป คือ

^๑ อ. การณตุโถ.

^๒ อีเธว "ปญญาปภทกฺกุสโล"ติ อาทิปทฺตฺโถ
 สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกาเย นาม นิตฺเตสวณฺณนายั
 (๑/๓๖๒-๓๗๖) โอลิเกตพุโพ.

^๓ ส. ส่า. สามนตปญญา. ^๔ ฉ. วชฺฉ.

^๕ ฉ. ผุญฺจฺจฺโส. ^๖ ฉ. ผุญา.

อสุฏฐา,๑ ตสุมา ฐริปณฺญา อภิภวนฺตฺโต
 วุตฺโต. อภิภวิตาติ ส่า ส่า ผลปณฺญา ตํ
 ตํ รากํ อภิภวิตวตี มหฺทิตวตีติ ฐริปณฺญา.
 อภิภวตาติ วา ปาโจ. เสเสสุปี เอเสว
 นโย.

เมื่อรรถว่า ไพศาล. ก็ปัญญาที่แผ่ไปยอม
 ครอบงำธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ที่ไม่แผ่ไป ย่อม
 ครอบงำไม่ได้, เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าว
 อรรถแห่งฐริปัญญาวาครอบงำ. คำว่า
ครอบงำแล้ว. ไต่แกผลปัญญานั้น ๆ มีความ
 ครอบงำ มีความขำยซึ่งรากะนั้น ๆ เพราะ
 ฉะนั้น จึงชื่อว่า ฐริปัญญา. อีกอย่างหนึ่ง
 ปาฐะว่า อภิภวตาทังนี้ก็มี. แม้นในบทที่เหลือ
 ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

รากาที่สุ ปน รชฺชนลกฺขโณ ราโค.
 ทุสฺสนลกฺขโณ โทโส. มุยฺहनลกฺขโณ
โมโห. กุชฺฌนลกฺขโณ โกธ. อุปนฺนุชฺช-
 ลกฺขโณ^๒ อุปนาโห. ปุพฺพกาลํ โกธ,
 อปรกาลํ อุปนาโห. ปรคฺคณฺมกฺขนลกฺขโณ
มกฺโข. ยุคคฺคาหลกฺขโณ ปฟาโส.
 ปรสมฺปตฺตฺติชฺชียนลกฺขณฺนา อิสฺสา. อตฺตโน
 สมฺปตฺตฺตินิคุหณลกฺขณฺณํ มจฺจริยํ. อตฺตนา

ก็วินิจฉัยในธรรมทั้งหลาย มีรากะเป็นต้น
รากะ มีความกำหนัดเป็นลักษณะ. โทสะ
 มีความขัดเคืองเป็นลักษณะ. โมหะ มีความ
 หลงเป็นลักษณะ. โกธะ มีความโกรธเป็น
 ลักษณะ. อุปนาหะ มีความผูกโกรธไว้เป็น
 ลักษณะ. เวลาแรกเป็นโกธะ, เวลาต่อมา
 เป็นอุปนาหะ. มกฺขะ มีการลบลาจคุณของ
 ผู้อื่นเป็นลักษณะ. ปฟาสะ มีอันถือเอาเป็น

^๑ ฉ. อสุฏฐา.

^๒ อ. อุปนฺนุชฺชลกฺขโณ.

กตปาทปฏิจจาหนลกขณา มายา. อุตฺตโน คุเป็นลักษณะ (ที่เสมอ). อิสสา มีความ
 อวิชฺชมานคุณุปปกาสนลกขณั สาเจยฺย. ซึ่งเคียดต่อสมบัติของบุคคลอื่น เป็นลักษณะ
 จิตฺตสฺส อุตฺตมาตภาวลกขโณ ถมฺโม. (ริษยา). มัจฉริยะ มีการซ่อนเร้นสมบัติ
 กรณฺตุตฺตริยกรณลกขโณ^๑ सारมฺโม. ของตนเป็นลักษณะ(ตระหนี่). มายา มีการ
 อุนฺนตฺลลกขโณ มานอ. อพฺภูนฺนตฺลลกขโณ ปกปิดความชั่วที่ตนกระทำแล้ว เป็นลักษณะ
อติมานอ. มตฺตภาวลกขโณ มโท. ปญฺจสุ (คือเจ้าเล่ห์). สาเจยฺย มีการแสดง
 กามคุณฺเณสุ จิตฺตโวสฺสคฺคลกขโณ ปมาโท. คุณที่ไม่มีอยู่ของตนเป็นลักษณะ (โอ้อวด).
ถมฺม มีความพองแห่งจิตเป็นลักษณะ(หัวค้อ).
सारมฺม มีการกระทำให้เหนือขึ้นไปเป็น
 ลักษณะ(แข่งดี). มาน มีความถือตัวเป็น
 ลักษณะ. อติมาน มีความถือตัวว่ายิ่งกว่า
 เขาเป็นลักษณะ. มทะ มีความมัวเมาเป็น
 ลักษณะ. ปมาทะ มีการปล่อยจิตไปใน
 กามคุณ ๕ เป็นลักษณะ (ความประมาท).

ราโค อริ, คํ อริ มทฺทนิปฺพญาตี- ทวยคำว่า ราโค อริ, คํ อริ มทฺทนิ-
 อาทีหิ ก็ วุตฺตํ โหติ ? ราคาทีโก ปฺพญา เป็นต้น (ซึ่งแปลความว่า รากะ
 กิเลโส จิตฺตสนฺตนาเน ภูโต อริตี ภูอริ, อันเป็นข้าศึก, ปัญญาอันย่ำยีข้าศึกนั้น)
 ปทสนฺธิวเสน อ-การโลบํ กตฺวา ภูริตี มีอรรถาธิบายประการไร ? มีอรรถาธิบาย

^๑ ฉ. กรณฺตุตฺตริยลกขโณ.

วุดโต. ตสฺส ฐริสฺส มทฺทนี ปญฺญา
 ฐริมทฺทนีปญฺญาตี วุตฺตพฺเพ มทฺทนี-สทฺทโลปํ
 กตฺวา "ฐริปญฺญา"ตี วุตฺตนฺตึ เวทิตพฺพํ.
 ตํ อริ มทฺทนีตี จ เตสํ อรีนํ มทฺทนีตี
 ปทจฺเจโท กาทพฺโพ. ปจฺวีสฺมายาตี
 วิตฺถตฺตวิปฺลวฺเจเนว ปจฺวีสฺมาย.

ว่า ก็เลสมีรากะเป็นต้นชื่อว่าฐริ เพราะ
 อรรถวา เป็นข้าศึกซึ่งมีอยู่ในจิตสันดาน,
 ท่านเรียกว่าฐริ เพราะกระทำการลบ อะ-
 อักษรด้วยสามารถแห่งบทธนธิ. ฟังทราบวา
 เมื่อควรจะกล่าววา ปัญญาอันย่ำยี่ฐรินั้น
 ชื่อว่าฐริมทฺทนีปญฺญา ท่านกล่าววา "ฐริปญฺญา"
 เพราะกระทำการลบ มทฺทนี-ศัพท์ เสีย.
 ก็กล่าว ตํ อริ มทฺทนี ควรกระทำการ
 ตัดบทเป็น เตสํ อรีนํ มทฺทนี (ซึ่งแปลวา
 ย่ำยี่เสียซึ่งข้าศึกทั้งหลายเหล่านั้น). บทวา
ปจฺวีสฺมาย แปลวา เสมอด้วยแผ่นดิน
 ด้วยอรรถวา แพรหลายไพพลุยนัน้เทียว.

วิตฺถตฺตยาตี ปชานิตพฺเพ วิสฺเย ปตฺตญฺญา,
 น เอกเทเส วุตฺตมานาย. วิปฺลยาตี
 โอฟาริกญฺญาตยา. มหานิทฺเทเส^๑ ปน
 "วิปฺลยา วิตฺถตฺตยา"ตี อาคคํ.

บทวา วิตฺถตฺตยา คือที่แผ่ไปในอารมณที่ควรรู้
 ทั่วถึง, ไม่ใช่เป็นไปในเอกเทศ. บทวา
วิปฺลยา ความวา เป็นธรรมชาติกว้างขวาง.
 แต่ในคัมภีร์มหานิทเทศมาแล้ววา "วิปฺลยา

^๑ พ. มหา. ๒๔/๑๑๓.

สมนฺนาคโตติ ปุคฺคโล. อิติ-สทฺโท การณฺตฺเถ; อิมินา การณฺน ปุคฺคลสฺส ฌริปญฺญา สมนฺนาคตฺตฺตา ตสฺส ปญฺญา ฌริปญฺญา นามาติ ภูเต อตฺเถ รมติติ อตฺโถ. ฌริปญฺญสฺส ปญฺญา ฌริปญฺญปญฺญาติ วตฺตพฺเพ เอกสฺส ปญฺญาสทฺทสฺส โลปํ กตฺวา "ฌริปญฺญา"ติ วุตฺตํ. ฌริสฺมา ปญฺญาติ วา ฌริปญฺญา.

วิตฺตตาย"ตั้งนี้. บทว่า สมนฺนาคโต หมายถึง บุคคล. อิติ-ศัพท์เป็นไปในอรรถแห่งเหตุ, ความว่า ด้วยเหตุนี้ปัญญาของเขาจึงชื่อว่า ฌริปัญญา เพราะความที่บุคคลเป็นผู้ประกอบ ด้วยฌริปัญญา. เพราะฉะนั้น จึงมีความว่า ย่อมยินดีในอรรถซึ่งมีอยู่. เมื่อควรจะกล่าว ว่า ปัญญาของบุคคลผู้มีฌริปัญญา ชื่อว่า ฌริปัญญา ตั้งนี้ ท่านกล่าวว่า "ฌริปัญญา" เพราะลบบัญญาศัพท์เสียศัพท์หนึ่ง. อีกอย่าง หนึ่ง ปัญญาเสมอด้วยแผ่นดิน เหตุนี้ชื่อว่า ฌริปัญญา.

อปิชาติ อณฺณปริยายทสฺสสนฺตํ วุตฺตํ. ปญฺญาเมตฺนติ ปญฺญา เอตํ. อธิวจฺนติ อธิวจฺนํ. ฌริติ ภูเต อตฺเถ รมติติ ฌริ. เมธาติ อสนิ วิย ลิลฺลจฺเย กิเลเส เมตฺติ หีสตีติ เมธา, ชิปปํ กทฺทธารณฺญเจเน วา เมธา. ปริณายิกาทิ

คำว่า อปิจ ท่านกล่าวไว้เพื่อจะแสดงปริยาย อย่างอื่น. บทว่า ปญฺญาเมตํ ตักฺกบทเป็น ปญฺญา เอตํ. บทว่า อธิวจฺนํ เท่ากับ อธิวจฺนํ (แปลว่าชื่อ). บทว่า ฌริ มีอรรถ วิเคราะห์ว่า ชื่อว่า ฌริ เพราะอรรถว่า ยินดีในอรรถที่มีอยู่. บทว่า เมธา มีอรรถ

^๑ อ. การณตฺโถ.

ยสุสุปฺปชฺชติ, ตํ สุตฺตํ หิตปฏิปตฺติยํ
 สมฺปยุตฺเต ฌมฺเมจ ยถาวลฺกขณปฏิเวธ
 จ ปรีเนตฺติ ปรีณายิกา. อิมเหว
 อญฺญานิปี ปญฺญาปริยายวจนานิ วุตฺตานิ
 โทหนฺติ.

วิเคราะห์ว่า ชื่อว่าเมธา เพราะอรรถว่า
 ขจัดเบียดเบียนกิเลสทั้งหลาย ดุจสายฟ้า
 ฟาดภูเขาคีลาฉนวนฉะนั้น, อีกอย่างหนึ่ง
 ชื่อว่าเมธา เพราะอรรถว่า ถือเอาและ
 ทรงไว้ฉบับปล้น. บทว่า ปรีณายิกา (เป็น
 ปรีณายก) ความว่า ปัญญาชื่อว่า ปรีณายิกา
 เพราะอรรถว่า ในการปฏิบัติเพื่อประโยชน์
 เกื้อกูล ย่อมกำหนดคนนำซึ่งสัตว์ ผู้ที่เกิดปัญญา
 นั้นไปในสัมปยุตธรรม และในการแทงตลอด
 ลักษณะตามความเป็นจริง. ด้วยคำเหล่านี้
 นี้แหละ ย่อมเป็นอันทานกล่าวถึงคำปริยาย
 แห่งปัญญาแม้อื่น ๆ.

ปญฺญาพาหุลฺลนฺติ ปญฺญา พหุลา
 อสุสาติ ปญฺญาพหุโล, ตสุส ภาโว
 ปญฺญาพาหุลฺลํ. ตญฺจ พหุลํ ปวตฺตมานา
 ปญฺญา เอว. อิเธกจฺโจติอาทีสุ
 ปุตุชฺชนกลฺยาณโก วา อริโย วา. ปญฺญา
 ครุกา อสุสาติ ปญฺญาครุโก. ปญฺญา จริตฺ
 ปวตฺตํ อสุสาติ ปญฺญาจริโต. ปญฺญา

บทว่า ปญฺญาพาหุลฺลํ มีความว่า บุคคล
 ชื่อว่า ปัญญาพหุล เพราะอรรถว่า มีปัญญา
 มาก, ภาวะของบุคคลผู้มีปัญญามากนั้นชื่อว่า
 ปญฺญาพาหุลฺลํ. ก็ปัญญาพาหุลละนั้นได้แก่
 ปัญญาอันเป็นไปอยู่มากนั่นเอง. ในคำว่า
บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นต้น ได้แก่อัลยาณ-
 ปุตุชนหรือพระอริยบุคคล. ชื่อว่า ปัญญาครุกะ

ชมรมไทย - อิสราเอล (ม.ล.อนงค์ นิลอุบล)

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วรรค) ๑. พรรณนามหาปัญญาภค ๑. พรรณนานิเทศแห่งปัญญา ๑๖ ประการ ๖๑

อาสาโย อสุสาติ ปณฺญาสโย. ปณฺญา เพราะอรรถว่ามีปัญญาเป็นที่เคารพ. ชื่อว่า
อธิมุตโต^๑ ปณฺญาธิมุตโต. ปณฺญา เอว ปัญญาจริต เพราะอรรถว่า มีปัญญาเป็นจริต
ธชฎตา อสุสาติ ปณฺญาธโซ. ปณฺญา คือเป็นปวัตตะ. ชื่อว่า ปัญญาสยะ เพราะ
เอว เกตุฎตา อสุสาติ ปณฺญาเกตุ. อรรถว่า มีปัญญาเป็นที่อาศัย. บุคคลผู้น้อม
ไปด้วยปัญญา ชื่อว่า ปัญญาธิมุตตะ. ชื่อว่า
ปัญญาธชะ เพราะอรรถว่า มีปัญญานั้นแหละ
เป็นธงชัย. ชื่อว่า ปัญญาเกตุ เพราะอรรถ
ว่ามีปัญญานั้นแหละเป็นยอด.

ปณฺญา เอว อธิปติ ปณฺญาธิปติ, อธิปติ คือ ปัญญา ชื่อว่า ปัญญาธิปติ,
ปณฺญาธิปติโต อากตตฺตา ปณฺญาธิปเตยโย. ชื่อว่า ปัญญาธิปเตยยะ เพราะเป็นผู้มาจาก
ธมฺมสภาววิจันนํ พุทฺธมสุสาติ วิจย- ปัญญาธิปติ. ชื่อว่า วิจยพฺหุละ เพราะ
พฺหุโล. นานปฺปกาเร^๒ ธมฺมสภาววิจันนํ อรรถว่า มีการคบควาสภาะแห่งธรรม
พุทฺธมสุสาติ ปวิจยพฺหุโล. ปณฺญา อันมาก. ชื่อว่า ปวิจยพฺหุละ เพราะอรรถว่า
โอคาเหตุวา ตสุส ตสุส ธมฺมสุส ขายนํ มีการคบควาสภาะแห่งธรรม โดยประการ
ปากฎกรณํ โอกุขายนํ, ตํ พุทฺธมสุสาติ ตาง ๆ เป็นอันมาก. การหยั่งลงด้วยปัญญา
โออกุขายนพฺหุโล. ปณฺญา ตสุส ตสุส ยังธรรมนั้น ๆ ให้ปรากฏ คือกระทำให้

^๑ ฉ. อธิมุตโตติ.

^๒ ฉ. นานปฺปกาเรน.

ธมฺมสฺส สฺมมา เปกฺขณา สฺมเปกฺขา,
 สฺมเปกฺขาย อยํ ปวตฺตณํ สฺมเปกฺขายนํ,
 สฺมเปกฺขายนํ ธมฺโม ปกฺติ อสฺสาติ
สมเปกขายนธมโม.

ปรากฏ ชื่อว่า โอกขายนะ, บุคคล ชื่อว่า
โอกขายนพฺหุละ เพราะอรรถว่ามีโอกขายนะ
 นั้นเป็นอันมาก. การเพ่งโดยชอบซึ่งธรรม
 นั้น ๆ ด้วยปัญญา ชื่อว่า สัมเปกขา, การ
 ดำเนินไปคือการเป็นไปด้วยสัมเปกขา ชื่อว่า
 สัมเปกขายนะ, บุคคลชื่อว่า สัมเปกขายน-
ธรรม เพราะอรรถว่ามีสัมเปกขายนะเป็น
 ธรรมคาคือเป็นปกติ.

ตํ ตํ ธมฺมํ วิญฺญํ ปากฺกํ กตฺวา วิหริตี
วิญฺญตฺวิหริ. วิญฺญโต วา วิหาโร อสฺส
 อตฺถิติ วิญฺญตฺวิหริ. ส่า ปญฺญา จริตฺ,
 ครุกา, พหุลา อสฺสาติ ตจฺจริโต
ตคฺครุโก ตพฺพหุโล. ตสฺสํ ปญฺญายํ
 นินฺโน, โปโณ, ปพฺภาโร, อธิมุตฺโตติ
ตนฺนินโน ตปโปโณ ตปฺปพฺภาโร
ตทธิมุตฺโตติ? ส่า ปญฺญา อธิปฺติ ตทธิปฺติ,
 ตโต อากโต ตทธิปเตยฺโย. "ปญฺญา-

บุคคลใดกระทำธรรมนั้น ๆ ให้แจ่มแจ้งคือ
 ให้ปรากฏอยู่ เหตุฉะนั้นบุคคลนั้น ชื่อว่า วิญฺญ-
วิหริ. อีกอย่างหนึ่ง ธรรมเป็นเครื่องอยู่
 ที่แจ่ม ๆ มีอยู่แก่บุคคลนั้น เหตุฉะนั้น
 ชื่อว่า วิญฺญตฺวิหริ. บุคคล ชื่อว่า ตจฺจริตะ
 เพราะอรรถว่า มีปัญญานั้นเป็นจริต ชื่อว่า
ตคฺครุเก เพราะอรรถว่า มีปัญญานั้นเป็นที่
 เคารพ ชื่อว่า ตพฺพหุละ เพราะอรรถว่ามี
 ปัญญานั้นมาก. บุคคลชื่อว่า ตนฺนินนะ เพราะ

^๑ ฉ. โปตถเก อิติ-สทโท นตถิ.

ครุโก"คืออาทีนีส "กาม" เสวนต์เยว อรรถว่า โนนไปในปัญญานั้น ชื่อว่า ตโปณะ
 ชานาติ อัย ปุคคโล กามครุโก"คืออาทีส เพราะอรรถว่า โนนไปในปัญญานั้น ชื่อว่า
 วย ปริมชาติโต ปฎติ วุตตานี. ตโปฬการะ เพราะอรรถว่า เจื่อมไปใน
 "ตจจรีโต"คืออาทีนีส อิมิสสา ชาคิยา ปัญญานั้น ชื่อว่า ตทิมุตตะ เพราะอรรถว่า
 วุตตานี. นอมไปในปัญญานั้น. ปัญญานั้นเป็นอธิบดี
 ชื่อว่าตทิปติ, บุคคลผู้มาจากปัญญาธิบคีนัน
 ชื่อว่า ตทธิปะเตยยะ. คำว่า "ปณฺฑาครุโก"
 เป็นต้น ทานกล่าวไว้จำเดิมแต่ชาติก่อน
 ดุจในประโยคว่า "ทรงรู้จักบุคคลผู้เสพกาม
 อยู่นั้นเทียวว่า บุคคลนี้เป็นผู้หนักในกาม"
 กังนี้ เป็นต้น. คำว่า "ตจจรีโต" เป็นต้น
 ทานกล่าวไว้ในชาตินี้ กังนี้.

สี่มปณฺณา จ ลหุปณฺณา จ สี่มปัญญา ลหุปัญญา หาสปัญญา และ
 หาสปณฺณา จ ชวนปณฺณา จ โลกีย- ชวนปัญญา เป็นปัญญาที่เจือด้วยโลกียะและ
 โลกุตตรมิสฺสกา. ชิปปญฺเจน สี่มปณฺณา. โลกุตระ. ชื่อว่า สี่มปัญญา เพราะอรรถว่า
 ลหุญฺเจน ลหุปณฺณา. หาสพหุญฺเจน รฺณับปลัน. ชื่อว่า ลหุปัญญา เพราะอรรถว่า

๑ ข. ป. ๓๑/๑๘๐, (ภูมิพลโลกิกข ๑/๑๘๑).

หาสปัญญา. วิปัสสนูปกสงฺขาเรสุ จ วิสุงฺขาเร จ ชวนญฺเจเน ชวนปัญญา. สีมฺ สีมฺนฺติ พหุณฺนํ สีลาทีนํ สงฺคหตุถํ ทฺวิกฺขตุตุํ วุตฺตํ. สีลานีติ จาริตฺตวารีตฺต- วเสเน ปณฺณตฺตานิ ปาติโมกฺขสงฺวรสีลานิ. อินทริยสงฺวรณฺติ จกฺขาทีนํ ฉนฺนํ อินทฺริยานํ รากปฏิมฺปฺปเวสนํ^๑ อกฺตฺวา สติกวาญฺเณ วารณํ ถกนฺ.

รู้เร็ว. ชื่อว่า หาสปัญญา เพราะอรรถว่า มากไปด้วยความรวดเร็ว. ชื่อว่า ชวนปัญญา เพราะอรรถว่าแล่นไป ในสังขารที่เข้าถึง การพิจารณาเห็นแจ้งและในวิสังขาร. คำว่า سیم สีม ท่านกล่าวไว้ ๒ ครั้งเพื่อรวมเอา ธรรมทั้งหลายเป็นจำนวนมาก มีศีลเป็นต้น. บทว่า สีลานี ได้แก่ปาติโมกขสงฺวรศีลที่ ทรงบัญญัติไว้ โดยเกี่ยวกันเป็นจาริตศีลและ วารีตศีล. คำว่า อินทริยสงฺวร ได้แก่การ กั้นการปิดอินทริยทั้ง ๖ มีจักขุเป็นต้น ด้วย ประตูก็คือ สติ ไม่กระทำให้ราคะและปฏิฆะ เข้าไป.

โกชเน มตฺตตฺตณฺตฺต ปจฺจ เวกฺขิต- ปริโกควเสเน โกชเน มตฺตตฺตณฺตฺต^๒ ชาคริยานุโยคณฺติ ทิวสฺสสฺส ตีสฺส โภฏฺจาเสสุ, รตฺตติยา ปจฺมมชฺฌิม-

คำว่า โกชเน มตฺตตฺตณฺตฺต ได้แก่ถึงความรู้จัก ประมาณในโกชณะให้บริบูรณ์ ด้วยอำนาจ การพิจารณาแล้วบริโภค. คำว่า ชาคริยานุ- โยค มีอธิบายว่า บุคคลโดยยอมตนไม่หลับ

^๑ ฉ. รากปฏิมฺปฺปเวส.

^๒ ฉ. ฆมาณตฺตณฺตฺต.

โกฏจาเสสุ จ ชาครติ น นิททายติ, ใน ๓ ส่วนแห่งกลางวัน, และในส่วนที่หนึ่ง
 สมนธมมเมว จ กโรตีติ ชาคโร, และส่วนสุดท้ายของกลางคืน, และยอม
 ชาครสสุ ภาโว, กมัม วา ชาคริย์, กระทำสมณธรรมเท่านั้น. เหตุนี้บุคคลนั้น
 ชาคริยสุส อนุโยโค ชาคเรียนุโยโค. ชื่อว่า ชาคโร, ภาวะแห่งบุคคลผู้ตื่น หรือ
 ต่ ชาคเรียนุโยค. สีลกขนฺธติ เสขิ การกระทำของบุคคลผู้ตื่นอยู่ ชื่อว่าชาคริย์,
 อเสขิ วา สีลกขนฺธ. เอวมิตเรปิ ขนฺธา การประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งภาวะหรือการ
 เวทิตพฺพา. ปญฺญาขนฺธติ มคฺค- การกระทำของบุคคลผู้ตื่นอยู่ ชื่อว่า ชาคเรียนุ-
 ปญฺญจ เสชาเสชานํ โลกียปญฺญจ. โยค. ยังชาคเรียนุโยคนั้น (ให้บริบูรณ์).
วิมุตฺติขนฺธติ ผลวิมุตฺตี. วิมุตฺติญาณ- คำว่า ศีลขันธ์ ได้แก่ศีลขันธ์ของพระเสขะ
ทสฺสนขนฺธติ ปจฺจ เวกฺขณญาณ. หรือของพระอเสขะ. แม้ขันธ์นอกนี้พึง
 ทราบอย่างนี้. คำว่า ปัญญาขันธ์ ได้แก่
 มรรคปัญญาและโลกียปัญญา ของพระเสขะ
 และพระอเสขะ. คำว่า วิมุตติขันธ์ ได้แก่
 ผลวิมุตติ. คำว่า วิมุตติญาณทสฺสนขันธ์ ได้แก่
 ปัจจเวกขณญาณ.

หาสฺพหุโลติ มุลปทํ. เวทพฺหุโลติ บทฺวาหาสฺพหุโล (มีความราเริงมาก)
 ตสฺสา เอว ปิตฺติยา สมฺปยุตฺต- เป็นมุลบท. บทฺวา เวทพฺหุโล (มีความ
 โสมนสุสฺสเวทนา เวทนวเสน^๑ นิทฺเทสฺปทํ. หอใจมาก) เป็นนิเทศบท ดวยอำนาจแห่ง

^๑ จ. สมฺปยุตฺตโสมนสุสฺสเวทนาวเสน.

สังฆกรรมปกาสนี. ๒-พ. ๘-๕

๑. คฺกุจฺพิหุโลติ นาทิพลวปีติยา คฺกุจฺจาการ- โสมนัสเวทนาอันสัมปยุตด้วยปีตินั้นนั้นแหละ.
 วเสณ. ปามุชชพฺหุโลติ^๑ พลวปีติยา บทว่า คฺกุจฺพิหุโล (มีความยินดีมาก) เป็น
 ปมุทิตภาววเสณ. นิเทศบท ด้วยอำนาจอาการยินดีของปีติที่
 ไม่มีกำลังนัก. บทว่า ปามุชชพฺหุโล (มีความ
 ปราโมทย์มาก) เป็นนิเทศบท ด้วยอำนาจ
 ภาวะที่บันเทิงของปีติที่มีกำลัง.

๑. ยงฺกิลฺลิจิ รูปนตีอาทิ สัมมสน- ๑. บทว่า ยงฺกิลฺลิจิ รูป (รูปอย่างใด
 ฅาณนิตฺเตเส วุตฺตตฺถํ. ตุลฺยิตฺวา หนึ่ง) เป็นต้น มีอรรถอันเข้าใจ
 กลาปสัมมสนวเสณ ตุเลตฺวา. ตีรยิตฺวา กลาวแล้วในนิเทศแห่งสัมมสนญาณ. บทว่า
 อุทฺยพฺพยานุปัสสฺนาวเสณ ตีรยิตฺวา. ตูลฺยิตฺวา แปลว่า เทียบด้วยสามารถแห่ง
วิภาวยิตฺวา ภาวนานุปัสสนาทิวเสณ กลาปสัมมสนญาณ. บทว่า ตีรยิตฺวา แปลว่า
 ปากฏํ กตฺวา. วิภูตํ กตฺวา พิจารณาแล้วด้วยสามารถแห่ง อุทฺยพฺพยานุ-
 สงฺขารุเบกฺขานุโลมวเสณ มุญฺญํ กตฺวา. ปัสสฺนา ญาณ. บทว่า วิภาวยิตฺวา คือกระทำ
 ไพบราภุ ด้วยสามารถแห่งภังคานุปัสสนา-
 ญาณเป็นต้น. บทว่า วิภูตํ กตฺวา คือทำให้
 แจ่มแจ้งด้วยสามารถแห่งสังขารุเบกขญาณ
 และอนุโลมญาณ.

^๑ ฉ. ปาโมชชพหุโลติ.